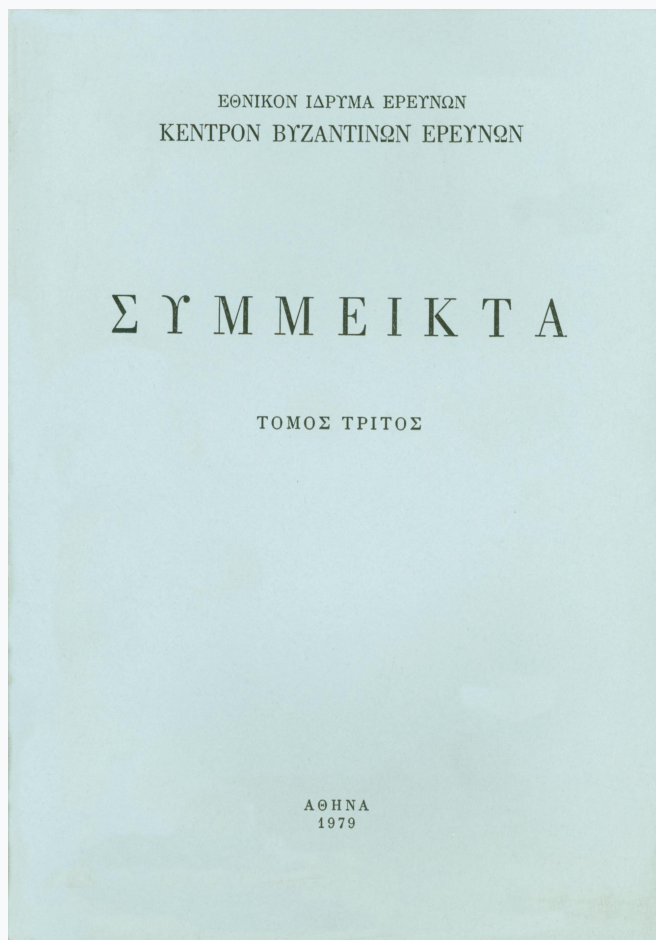

Byzantina Symmeikta

Vol 4 (1981)

SYMMEIKTA 4

Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ιστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»

Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.670](https://doi.org/10.12681/byzsym.670)

Copyright © 2014, Τηλέμαχος Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΟΥΓΓΗΣ Τ. Κ. (1981). Ἡ πρώτη βυζαντινὴ ιστοριογραφία καὶ τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα». *Byzantina Symmeikta*, 4, 49–85. <https://doi.org/10.12681/byzsym.670>

Η ΠΡΩΙΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Ι. Η ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὸ 1968, ὁ W. E. Kaegi Jr. προσπάθησε νὰ συγκεντρώσει τὶς μενεῖες τῶν βυζαντινῶν κειμένων τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἄλωση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους¹. Ἡ προσπάθεια ἦταν καλὴ ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα μέτρια. Τὸ πρόβλημα δὲ φωτίστηκε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι γνωρίζαμε ὡς τώρα ἀπὸ ἀποσπασματικὲς πληροφορίες. Τὶς πληροφορίες λοιπὸν αὐτὲς ποὺ γνωρίζαμε σὲ ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση, ὁ W. E. Kaegi τὶς συγκέντρωσε σ' ἓνα ἐνδιαφέρον βιβλίο ποὺ ἔχει σὰ βασικὸ του μειονέκτημα τὸ ὅτι περιορίζεται στὸν πέμπτο μ.Χ. αἰώνα. Ἀλλὰ, ὅπως ὁ πέμπτος αἰώνας ἦταν, χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰ ἐποχὴ μεγάλης ἀστάθειας καὶ σύγχυσης², εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο νὰ καταλάβουμε μόνο ἀπὸ σύγχρονα κείμενα τὶς βυζαντινὲς ἀντιδράσεις γιὰ ἓνα κοσμοϊστορικὸ γεγονός μὲ μακροπρόθεσμες ἀλλὰ καὶ βραδυφλεγεῖς συνέπειες στὴν Ἱστορία, ὅπως ἦταν ἡ ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης. Προσπάθησα νὰ ὑποστηρίξω ὅτι οἱ πρῶτες σαφεῖς λίγο-πολύ βυζαντινὲς ἐκτιμήσεις γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Δύσης τὸν πέμπτο αἰώνα προέρχονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ἕκτου αἰώνα Προκόπιο, Ἀγαθία καὶ Ἰωάννη Λυδὸ ποὺ κι αὐτοὶ γράφουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς Ἰουστιανιάνειας ἀνάκτησης (reconquista) καί, συνεπῶς, οἱ ἐρμηνεῖες τους πᾶσχουν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ νοιώθουν οἱ ἴδιοι νὰ ἀποδώσουν τὴν πραγματικότητα τοῦ ἕκτου αἰώνα³. Μοιραῖα λοιπὸν, ἡ πραγματικότητα τῆς ἀνάκτησης τῆς Δύσης ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τοὺς ἀποδέσμευσε ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενον νὰ προβλέ-

1. W. E. Kaegi Jr., *Byzantium and the Decline of Rome*, Princeton 1968. Πρβλ. ἐπίσης B. Croke, A. D. 476. *The View from Constantinople*. Third Annual Byzantine Studies Conference, Abstracts of Papers, Νέα Ὑόρκη 1977, σελ. 55. E. M. De Rougemont, *Bedeutet das Jahr 476 das Ende des römischen Reiches im Okzident?* *Klio* 60 (1978), σελ. 371 - 381.

2. Bl. P. de Labriolle, *Histoire de la littérature latine chrétienne*³, Παρίσι 1947. - P. Courcelle, *Histoire littéraire des Grandes Invasions germaniques*³, Παρίσι 1964. Zinaïda Vladimirovna Udalčova, *Ideino-političeskaja borba v rannej Vizantii*, Μόσχα 1974.

3. T. K. Λουγγῆς, *Τὸ Βυζάντιο καὶ τὸ νομικὸ καθεστῶς τῶν γερμανικῶν κρατῶν τῆς Δύσεως*, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τομ. Ζ', Ἀθήνα 1978, σελ. 133.

ψουν τις συνέπειες που θα είχε ή Δύση σὰ χαμένο ἔδαφος πιά για τή ρωμαϊκή αυτοκρατορία που πίστευαν πάντα οἱ Βυζαντινοὶ ὅτι ἦταν τὸ κράτος τους. Ἐξάλλου, ὁ Προκόπιος, ὁ Ἀγαθίας καὶ ὁ Λυδὸς τὸν ἕκτο αἰώνα δὲ μπορούσαν φυσικὰ νὰ ξέρουν μὲ κανένα τρόπο ὅτι τὸ κατακτητικὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ Δύση θὰ κατέρρευε σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνες. Καὶ οἱ κρίσεις τῶν συγγραφέων τοῦ ἕκτου αἰώνα λοιπὸν δὲ μπορούν νὰ ἀποτελέσουν κριτήριον τῶν βυζαντινῶν ἀντιδράσεων σχετικὰ μὲ τὴν ἄλωση καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς Δύσης. Ὅσο για τὸ ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ ἔργο για τὴν ἱστορία τοῦ ἕκτου αἰώνα που εἶναι ἡ ὀγκώδης Χρονογραφία τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα¹, οἱ μνηεῖς σ' αὐτὴν οἱ σχετικὲς μὲ τὴ Δύση εἶναι ἐλάχιστες, εἴτε σχετικὰ μὲ τὴν πτώση τῆς τὸν πέμπτο αἰώνα, εἴτε μὲ τὴν ἀνάκτησή της ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν ἕκτο αἰώνα. Για τὸ παράξενο αὐτὸ γεγονὸς ἔχουν δοθεῖ πολλές ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνεῖες: ὁ Μαλάλας ἔγραφε βέβαια μὲ κέντρο τὴν Ἀντιόχεια καὶ ἴσως νὰ μὴν τὸν ἐνδιέφερε καὶ τόσο ἡ Δύση(!), ἢ ὅτι τὸ μόνο χειρόγραφο τοῦ Μαλάλα που σώζεται (Bodleianus Baroccianus gr. 182) περιέχει μόνο μιὰ ἐπιτομὴ ἢ διασκευὴ τοῦ αὐθεντικοῦ ἔργου τοῦ χρονογράφου, ἔργου που ἦταν ἀσφαλῶς ἐκτενέστερο καὶ λεπτομερέστερο στὴν ἀρχικὴ του μορφή. Μιὰ ἐπιτομὴ λοιπὸν εἶναι φυσικὸ νὰ παραλείπει πολλὰ πράγματα, ὅπως τὴ Δύση καὶ τις ὑποθέσεις τῆς κλπ.

Τὸ πρόβλημα γίνεται συνθετότερο καὶ σκοτεινότερο: ἀπὸ τοὺς λίγο μεταγενέστερους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, ὁ Εὐάγριος, σὰν ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός, ἀγνοεῖ σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ τὴ Δύση². Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης τὴν ἀναφέρει ἐλάχιστα καὶ συγκεχυμένα³, ὅπως καὶ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ⁴, ἐνῶ ἀπὸ τὸν πανηγυριστὴ τοῦ ἑβδομοῦ αἰώνα Γεώργιο Πισίδη εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν περιμένουμε τίποτε τὸ ἰδιαιτέρο. Ἐτσι προχωρώντας, φτάνουμε στὸν πατριάρχη Νικηφόρο καὶ στὸ Θεοφάνη τὸν Ὁμολογητὴ. Ἀπὸ τοὺς δυὸ τελευταίους αὐτοὺς, ἡ χρονογραφία τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἰδιαιτέρα σύντομη για νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς φωτίσει, καὶ ἀπομένει τὸ ὀγκωδέστατο ἔργο τοῦ Θεοφάνη

1. Βλ. E. Černousov, *Études sur Malalas. Époque d'Anastase Dicoros*, Byzantion 3 (1926), σελ. 65 - 72. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica* τομ. Α', Βερολίνο 1958, σελ. 329 - 330. Z. V. Udalčova, *Mirovozzrenije vizantiiskogo khronista Ioanna Malaly*, Viz. Vrem. 32 (1971), σελ. 3 - 23.

2. Για τὸν Εὐάγριο γενικά, βλ. Krumbacher, *GBL*, σελ. 245 - 247. F. Tinnfeld, *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie*, Μόναχο 1971, σελ. 43 - 48.

3. Για τὸ Σιμοκάττη γενικά, Krumbacher, *GBL*, 247 - 251. Tinnfeld, *Kaiserkritik*, σελ. 49 - 52. Averil Cameron, *Early Byzantine Kaiserkritik; Two Case Histories*, BMGS 3 (1977), σελ. 1 - 17.

4. Βλ. G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, DOP 13 (1959), σελ. 1 - 9 καὶ, γενικά, D. M. Nicol, *The Byzantine View of Western Europe*, GRBS 8, 4, (1967), σελ. 315 - 339.

πού αρχίζει εκεί ακριβώς όπου τελειώνει το δικό του έργο ο Γεώργιος Σύγκελλος, δηλαδή στο 284, χρόνο της ανάρρησης του αυτοκράτορα Διοκλητιανού¹.

Ούτε η χρονογραφία του Θεοφάνη μᾶς φωτίζει ιδιαίτερα σε σχέση με την άλωση της Δύσης. Την περιγράφει σε ένα αρκετά μακροσκελές απόσπασμα, δανεισμένο από τον Προκόπιο (Πολ. Γ', 2 - 4), προσθέτοντας μια σχεδόν ανώδυνη φράση, επιφανειακά τουλάχιστον: (Οί Γότθοι) *Ζήνωνος αυτοῖς επιτρέψαντος, τῆς ἐσπερίου βασιλείας ἐκράτησαν* (σ. 94), υποστηρίζοντας δηλαδή ότι οι Ὀστρογότθοι κατέλυσαν τη Δυτική ρωμαϊκή αυτοκρατορία με ἔγκριση ἢ ἄδεια, ἐκούσια ἢ ἀκούσια τοῦ αυτοκράτορα Ζήωνα (474 - 475 καὶ 476 - 491). Ἡ ἔκφραση αὐτή, σκανδαλώδης ὅπωςδήποτε, δὲν ὑπάρχει οὔτε στὸ πιὸ πάνω ἀπόσπασμα τοῦ Προκόπιου πού δανείστηκε ὁ Θεοφάνης, οὔτε στὸ σχετικὸ με τοὺς Ὀστρογότθους τμήμα τοῦ Προκόπιου (Πολ. Ε', 1, 9 - 11) πού ἔχει ὡς ἐξῆς: *Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ Γότθοι, οἱ ἐπὶ Θράκης δόντος βασιλέως κατόκηστο, ὄπλα ἐπὶ Ῥωμαίους, Θεουδερῖχου σφίσειν ἠγουμένου ἀντήσαν, ἀνδρὸς πατρικίου τε καὶ ἐς τῶν ὑπάτων δίφρον ἀναβεβηκότος ἐν Βυζαντίῳ. Ζήνων δὲ βασιλεύς, τὰ παρόντα εὖ τίθεσθαι ἐπιστάμενος, Θεουδερῖχον παρήγει ἐς Ἰταλίαν πορεύεσθαι καὶ Ὀδοάκρῳ ἐς χεῖρας ἰόντι τὴν ἐσπερίαν ἐπικράτησιν αὐτῷ τε καὶ Γότθοις πορίζεσθαι. ἄμεινον γὰρ οἱ εἶναι, ἄλλως τε καὶ ἐπ' ἀξίωμα βουλῆς ἤκοντι, τύραννον βιασαμένῳ Ῥωμαίων τε καὶ Ἰταλιωτῶν ἄρχειν ἀπάντων ἢ βασιλεῖ διαμαχομένῳ ἐς τόσον κινδύνου ἰέναι. . . Ὁ Προκόπιος δηλαδή μᾶς λέει τὰ ἐξῆς: ὁ αυτοκράτορας Ζήνων πού ἤξερε νὰ βρῖσκει συμφέρουσες λύσεις στὰ ἐπείγοντα προβλήματα, παρότρυνε τὸ Θεουδῶριχο νὰ πάει μετὰ τὸ λαὸ του στὴν Ἰταλία καί, ἀφοῦ νικήσει τὸν Ὀδοάκρο, νὰ δώσει στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς Γότθους τοῦ τὴν κυριαρχία τῆς Δύσης. Ἀλλὰ ὁ Προκόπιος σπεύδει ἀμέσως νὰ μᾶς διευκρινήσει τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἐσπερία ἐπικράτησις, ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ: διότι θὰ ἦταν καλύτερο γιὰ τὸ Θεουδῶριχο πού, ἔτσι ἢ ἄλλοιῶς, εἶχε φτάσει στὰ συγκλητικὰ ἀξιώματα νὰ ἐξαφανίσει τὸν τύραννον καὶ νὰ γίνεαι ἄρχων καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας, παρὰ νὰ διακινδυνεύει τόσο πολὺ μετὰ τὸ νὰ πολεμάει τὸν ἴδιο τὸν αυτοκράτορα². Ὅπως βλέπουμε, οἱ προθέσεις πού ἀποδίδει ὁ Προκόπιος στὸν αυτοκράτορα Ζήωνα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες πού τοῦ ἀποδίδει ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ ὁ Προκόπιος, ἀπὸ τὴν*

1. Βλ. G. Ostrogorsky, *Theophanes*, RE 2, Reihe V, 1934, στ. 2128 καὶ C. Mango, *Who wrote the Chronicle of Theophanes?*, ZRVI 18 (1978), σελ. 9 - 17. Γιὰ τὸν πατριάρχη Νικηφόρο, βλ. P. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople*, Ὁξφόρδη 1958.

2. Βλ. W. Ensslin *Theoderich der Grosse*², Μόναχο 1959. Τοῦ ἴδιου, *Beweise der Romverbundenheit in Theoderichs des Grossen Aussen — und Innenpolitik*, SCIAM 9 (1956), σελ. 509 - 536. Β. Rubin, *Theoderich und Justinian; Zwei Prinzipien der Mittelmeerpolitik*, Μόναχο 1953.

ἀρχή τοῦ χωρίου του δείχνει νὰ τρέφει ιδιαίτερη ἐκτίμηση πρὸς τὴν ἀρετὴ τοῦ Ζήνωνα νὰ βρίσκει συμφέρουσες λύσεις στὰ ἐπείγοντα προβλήματα. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε ὑποχρεωτικά, ἢ ὅτι ὁ Θεοφάνης πρόσθεσε τὴν ἔκφραση-σκάνδαλο γιὰ τὴν ἄδεια πού ἔδωσε δῆθεν ὁ Ζήνων στοὺς Γότθους («νὰ κρατήσουν τῆς ἐσπερίου βασιλείας», σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια πού διακρίνει ὀλόκληρη τὴ χρονογραφία του καὶ μὲ δική του πρωτοβουλία, ὅπως συμβαίνει νὰ κάνει λίγο πιὸ κάτω (σ. 94, 19 - 21: *Γότθοι δέ... Θεοδοσίου τοῦ νέου ἐπιτρέψαντος τὰ τῆς Θράκης χωρία ὠκησαν*), ἢ ὅτι τὴν ἔκφραση αὐτὴ τὴ βρῆκε σὲ κάποια ἄλλη πηγὴ¹, τὴ θεώρησε σωστὴ κρίση, καὶ τὴν τοποθέτησε μέσα στὴ γενικὴ περιγραφή τῆς ἄλωσης τῆς Δύσης πού δανείστηκε ἀπὸ τὸν Προκόπιο. Γιὰ τὴν ὥρα, εἶναι ἀρκετὸ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ ἔκφραση *Ζήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος* τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη ἀποτελεῖ σύμπτωξη ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ διαστρέβλωση τοῦ νοήματος πού ὁ Προκόπιος ἤθελε νὰ δώσει στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους τοῦ Θεοδώριχου τοῦ Ἀμαλοῦ².

Τὸ πολὺ περίεργο εἶναι ὅτι ἡ ἔκφραση-σκάνδαλο ὑπάρχει καὶ σὲ κείμενο τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, τὸ δέκατο αἰώνα. Στὸ ἔργο του «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*», κεφ. 25, στίχοι 28 - 29, σελ. 104, ὁ ΚΠ παραθέτει ὀλόκληρο τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Θεοφάνη, μαζὶ μὲ τὴν κρίση γιὰ τὸ Ζήωνα, πράγμα πού δείχνει ὅτι ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἄδεια πού ἴσως ἔδωσε ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸς τοῦ πέμπτου αἰώνα στοὺς Γότθους νὰ καταλάβουν τὴν «ἐσπερίον βασιλείαν» ὑποστηριζόταν σοβαρὰ στὸ Βυζάντιο τῶν μέσων αἰώνων³.

II. Η ΛΛΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ

Μὲ τὸν τρόπο πού προχωρεῖ ἡ προβληματικὴ, φαίνεται ὅλο καὶ καθαρότερα ὅτι δὲν πρόκειται πιὰ γιὰ τὴν ἐπίμαχη ἔκφραση. Πρόκειται γιὰ τὸ ὅτι ὁ μέγας ἱστορικὸς τοῦ ἔκτου αἰώνα Προκόπιος δὲ θεωρεῖ ὑπεύθυνο γιὰ τὴν πτώση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης τὸν αὐτοκράτορα τοῦ πέμπτου αἰώνα Ζήωνα⁴, ἐνῶ,

1. Γιὰ τὴ χρησιμοποίηση ἄλλων πηγῶν ἀπὸ τὸ Θεοφάνη, βλ. τελευταῖα I. S. Čičurov, *Feofan, kompiliator Feofilakta Simokaty*, ADSV 10 (1973), σελ. 203 - 206.

2. Ἡ ἀπόδοση ἐκφράσεων καὶ νοημάτων τοῦ Προκόπιου ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ἀποτελεῖ ἀντικείμενο γιὰ ἔρευνα στὴν ὁποία ἐπιδίδονται σοβιετικοὶ βυζαντινολόγοι. Βλ. A. P. Kazdan - I. S. Čičurov, *O strukture vizantijskogo obščestva VII - IX vv.*, Viz. Očerki 3 (1977), σελ. 107 - 117 καὶ πιὸ κάτω, σελ. 55, σημ. 2.

3. Εἶναι κυριολεκτικὰ περίεργο τὸ πῶς στὸ «*Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν*» 25, σελ. 102 - 106 ὁ Πορφυρογέννητος διηγεῖται τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης (Βρετανία, Γαλλία, Ἰσπανία καὶ Ἀφρική) ἀπὸ τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς παραλείποντας ὅποιαδήποτε μνεῖα σχετικὰ μὲ τὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ συνδέοντας ἔτσι τὴν κατάκτηση τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς κατευθεῖαν μὲ τὴν ἀραβικὴν κατάκτηση.

4. Καί, φυσικά, οὔτε κανένας ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἱστορικοὺς πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὸν

αντίθετα, η μεταγενέστερη βυζαντινή ιστοριογραφία δείχνει σά να προσπαθεῖ να τοῦ ἀποδώσει εὐθύνες τέτοιου εἴδους, παρεμβάλλοντας μάλιστα ἔντεχνα ὑποβολιμαῖες κρίσεις γιὰ τὸ Ζήνωνα σὲ χωρία παρμένα ἀπὸ τὸν Προκόπιο. Ἐν ὅμως ἡ μεσοβυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση, ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ὡς τὸν Πορφυρογέννητο, θέλει νὰ χάθηκε ἡ ρωμαϊκὴ Δύση τὸν πέμπτο αἰῶνα μὲ βυζαντινὴ παραχώρηση, οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὰ γεγονότα τοῦ πέμπτου αἰῶνα συγγραφεῖς Προκόπιος, Ἀγαθίας, Λυδός, Μαλάλας, ἀκόμα κι ὁ ιστορικὸς τοῦ πέμπτου αἰῶνα Μάλχος ἀπὸ τὴ Φιλαδέλφεια, δὲ δείχνουν οὔτε κἀν νὰ ὑποψιάζονται μιὰ τέτοια περίπτωσι¹. Μόνον ἡ μεταγενέστερη βυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση λοιπὸν ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, τὸ Βυζάντιο, ἦταν ἐνδοτικὴ στὴν κατάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς τὸν πέμπτο αἰῶνα. Τὸ θέμα εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικὸ καὶ δείχνει ὅτι οἱ πολιτικὲς ἐκτιμήσεις τῆς μέσης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας γιὰ προγενέστερες ἐποχὲς ἐπηρεάζονται ἀπὸ πολιτικὲς καταστάσεις τῆς μέσης περιόδου². Τὸ θέμα γίνεται ἀκόμα σοβαρότερο ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι, ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσι πού ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων εἶχε εὐθύνες γιὰ τὴν ἄλωσι τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης

5ο αἰῶνα. Οὔτε ὁ W. Ensslin στὰ ἔργα του πού ἀναφέρθηκαν πρὸ πάνω, σελ. 51, σημ. 3, οὔτε ὁ C. D. Gordon, *The Age of Attila. Fifth-Century Byzantium and the Barbarians*, Michigan 1960, οὔτε ὁ E. Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τομ. Β', Παρίσι - Βρυξέλλες - Ἀμστερνταμ 1949, οὔτε ἀκόμα ὁ Yu. Kulakovskiy, *Istoriija Vizantii*, τομ. Α', Κίεβο 1913 ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ Βάρβαροι κατέλαβαν τὴ ρωμαϊκὴ Δύσι χάρι στὴν ἄδεια πού τοὺς ἔδωσε ὁ... Ζήνων!

1. Βλ. B. Baldwin, *Malchus of Philadelphia*, DOP 31 (1977), σελ. 91 - 107. Πρβλ. τὴν κρίσι τοῦ Μάλχου (ἀπ. 3: FHG IV, 114): ... ὅτι Ζήνων ἀνὴρ ἀπόλεμος ἄγαν... πού εἶναι ὀπωσδήποτε ὑπερβολικὴ, ὅπως παραπλανητικὴ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη γνώμη τοῦ Μάλχου: ... Ζήνων, βασιλεὺς Ῥωμαίων τὴν μὲν ὀμότητα ἢ ἐκέχρητο Λέων, ἐν τῇ φύσει οὐκ εἶχεν, οὐδὲ τὸ θυμούμενον ἀπαραίτητον αὐτῷ καθιστήκει ἐσάπαξ, οἷον τοῦ Λέοντος διέμενε. καὶ τὴν γε προαίρεσιν ἐν πολλοῖς εἶχε φιλότιμον, καὶ ἂ ἐπραττε δόξης ἔνεκεν καὶ τοῦ θαυμάζεσθαι ἐπραττεν, ἐπιδεικτικῶς, μᾶλλον, ἢ ἀληθῶς, οὐ μὴν οὔτε ἔμπειρος τῶν πραγμάτων ἦν, οὔτε εἶχεν ἐπιστήμην, δι' ἧς ἔστιν ἀσφαλῶς τὰς βασιλείας ἰθύνεσθαι... Παρόλες αὐτὲς τίς συντριπτικὲς κρίσεις, οὔτε ὑπόνοια ὑπάρχει ὅτι ὁ Ζήνων εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἄλωσι τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης.

2. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα μιᾶς τέτοιας ἐκτίμησις a posteriori στὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο εἶναι οἱ κρίσεις του στὸ DAI, 21 - 22, σελ. 84 - 98 Moravcsik γιὰ τοὺς Ἀραβες. Ἀλλά, πέρα ἀπὸ αὐτό: ὁ D. Nastase ἔχει ἀποδείξει σὲ μιὰ σειρὰ μελέτες του, πὼς οἱ σύγχρονες πολιτικὲς ἀντιλήψεις καὶ ἀναγκαιότητες ἐπηρεάζουν καὶ μποροῦν νὰ διασκευάσουν ἢ νὰ διαστρεβλώσουν γεγονότα τοῦ παρελθόντος, προσαρμύζοντάς τα στὶς ἀπαιτήσεις γιὰ τίς ὁποῖες γράφτηκαν μερικὰ ἱστορικὰ κείμενα. Βλ. D. Nastase, *Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine (la chronique de Tismana 1411 - 1443)* I, Cyrillomethodianum 4 (1977), σελ. 100 - 171. Τοῦ Ἰδίου, *Le Mont Athos et la politique du patriarcat de Constantinople de 1355 à 1375*, Σύμμεικτα KBE 3 (1979), σελ. 121 - 177. Ἡ θεωρία αὐτὴ διατυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ D. Nastase τὸ 1972.

τὸν πέμπτο αἰώνα ὅπως ἰσχυρίζονται Θεοφάνης καὶ Πορφυρογέννητος, ὅμως στὸ μεταξύ, εἶχε μεσολαβήσει τὸν ἕκτο αἰώνα ἢ ἀνάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ πού εἶναι πάρα πολὺ γνωστὴ στὸ Θεοφάνη¹, ἀλλὰ καθόλου στὸν ΚΠ (στὸ τελευταῖο αὐτὸ ζήτημα θὰ ἐπανεέλθω). Ἐνῶ ὅμως ὁ ΚΠ ἀγνοεῖ πεισματικὰ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὴ reconquista του λὲς καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτέ (!), ὁ Θεοφάνης τὴν περιγράφει μὲ τὸν ἀκόλουθο πολὺ ἰδιότυπο τρόπο: τὴν κατάκτηση τῆς βανδαλικῆς Ἀφρικῆς τὴν παίρνει ὀλόκληρη ἀπὸ τὸν Προκόπιο², ἐνῶ τὴν κατάκτηση τῆς ὀστρογοθικῆς Ἰταλίας τὴ διηγεῖται συντομῶτα, σὲ δυὸ μόνον μικρὰ ἀποσπάσματα παρμένα καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα³. Ὁ Θεοφάνης ὅμως γνώριζε πάρα πολὺ καλὰ τὸν Προκόπιο σὰν πηγὴ, τουλάχιστον τὸ ἴδιο καλὰ ὅπως γνώριζε τὸ Μαλάλα πού, βέβαια, δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰ σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τὴ reconquista, ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή. Οἱ δυὸ ἢ τρεῖς μνεῖες πού βρίσκονται στὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα⁴ σχετικὰ μὲ τὶς βυζαντινὲς ἐκστρατεῖες στὴν Ἰταλία τὸν ἕκτο αἰώνα ὑπάρχουν σχεδὸν αὐτούσιες καὶ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἐνῶ ἀγνοεῖται συστηματικὰ σὲ σχέση μὲ τὴν Ἰταλία ὁ Προκόπιος⁵. Γιὰ ποιὸ λόγο ὁ Θεοφάνης

1. Ὁ Θεοφάνης διηγεῖται τοὺς «Ὀθανδαλικούς πολέμους» στίς σελ. 186 - 216 τῆς ἔκδοσης de Boor. Στὴ συνέχεια, σελ. 219, μαθαίνουμε ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε σὲ ἐκστρατεία στὴν Ἀνατολή τὸ Βελισάριο. . . αἰθὺς ἐκ τῶν ἐσπερίων ἐλληλυθότα. . . Δὲν ὑπάρχει μνεῖα γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Σικελία καὶ στὴν Ἰταλία, ἐνῶ ὁ πάππς Βιγίλιος πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἡ Ρώμη καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Γότθους (σελ. 225). Στὴ σελ. 227 ἀρχίζουν οἱ μνεῖες γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ναρσή, ὅποτε δικαιολογεῖται καὶ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση.

2. Θεοφάνης, σελ. 186 - 216 de Boor: Προκόπιος Πολ. Γ', 8-Δ', 28, ἔκδ. Haury - Wirth τομ. Α', σελ. 345 - 552. Πρόκειται γιὰ μιὰ συνοπτικὴ διήγηση πού κάνει ὁ Θεοφάνης, ἐνῶ ὁ Προκόπιος εἶναι ἐκτενέστερος, φυσικά.

3. Ὁ Θεοφάνης χρησιμοποιεῖ εὐρύτατα τὸ Μαλάλα ὡς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Μαλάλας, σελ. 495/496: Θεοφάνης, σελ. 238/239). Ἡ πρώτη μνεῖα τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη παρμένη ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, εἶναι σχετικὴ μὲ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιο Α' (Μαλάλας, σελ. 347: Θεοφάνης, σελ. 72). Στὴ συνέχεια, ἡ χρησιμοποίηση τοῦ Μαλάλα ἀπὸ τὸ Θεοφάνη εἶναι συχνή.

4. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Μαλάλα, σελ. 480, 8 - 15 (πρόκειται γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Βελισάριου στὴ Δύση καὶ τὶς νίκες του) δὲν ἔχει περιληφθεῖ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη. Ἀντίθετα, ὑπάρχει ἡ μνεῖα γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους (Μαλάλας, σελ. 483,4/5: Θεοφάνης, σελ. 225, 12). Τὰ δυὸ ἀποσπάσματα πού, ἐντελῶς ἐπισυνομιάζονται, ἀναφέρονται στὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Μαλάλας, σελ. 484,22 - 485,3: Θεοφάνης, σελ. 227,17 - 20

Μαλάλας, σελ. 486,14 - 18: Θεοφάνης, σελ. 228,18 - 24.

Τέλος, ὑπάρχει καὶ ἓνα τρίτο χωρίο κοινό, σχετικὸ μὲ τὴν κατάληψη τῶν δυὸ πύλων ἀπὸ τὸ Ναρσή: Μαλάλας, σελ. 492,17 - 21: Θεοφάνης, σελ. 237,12 - 15. Καὶ τὰ τρεῖς χωρία αὐτὰ περιλήφθηκαν στὴν *Chronographia tripartita*, σελ. 144,17 - 21 καὶ 31 - 36 καὶ 147,3 - 6.

5. Γιὰ τὴν χρησιμοποίηση τοῦ Μαλάλα ἀπὸ τὸ Θεοφάνη, βλ. κύρια Krumbacher,

νης προτίμησε τις λίγες και άσαφείς μνείες τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα ποῦ ἀναφέρει ἐλάχιστα τὴν Ἰταλία, ἀπὸ τὴν ἐναργέστατη περιγραφή τοῦ Προκόπιου ἢ τοῦ Ἀγαθία; Ἀφοῦ ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ἀκολουθεῖ πιστότατα τὸν Προκόπιο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀνάκτηση τῆς βανδαλικῆς Ἀφρικής, γιὰ ποῖο λόγο δὲν κάνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς ὀστρογοθτικῆς Ἰταλίας; Οἱ ἐλάχιστες μνείες τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀφοροῦν περισσότερο τὸ στρατηγὸ Ναρσή καὶ τὴν ἐκστρατεία του καὶ ἀκριβῶς στὰ σημεῖα αὐτὰ φαίνεται ὅτι τὸ μαλαλικὸ κείμενο εἶναι ἀποσπασματικὸ ἢ περιληπτικὸ. Αὐτὲς τὶς ἐλλιπέστατες μνείες προτίμησε ὁ Θεοφάνης νὰ συμπεριλάβει στὴ χρονολογία του;

Πα. ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Ὅπως διαμορφώνεται τώρα ἡ ἔρευνά μας, φαίνεται ὅτι οἱ ἐκτιμήσεις τῆς μέσης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας γιὰ τὴν ἄλωση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης διαφέρουν σὲ κάτι ἀπὸ τὶς ἐκτιμήσεις τῆς πρώιμης βυζαντινῆς ιστοριογραφίας. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ μεσοβυζαντινὴ ιστορικὴ παράδοση πρέπει νὰ διαμορφώθηκε μὲ βάση τὶς σύγχρονες τῆς πολιτικῆς πραγματικότητας καὶ σκοπιμότητες ἔτσι ὥστε νὰ μπορεῖ ὁ ΚΠ νὰ ἀγνοεῖ τυπικὰ τέτοια κολοσσιαῖα γεγονότα, ὅπως εἶναι ἡ ἀνάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανό¹. Ἀλλά, ἀν ἀληθεύει αὐτό, τότε ποῖο ρόλο μπορεῖ νὰ παίξει ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, ἀνάμεσα σὲ δυὸ ιστορικῆς ἐποχῆς μὲ διαφορετικῆς ιστορικῆς παραδόσεις; Σὲ μιὰ νεώτατη μελέτη του, ὁ I. S. Čičurov ὑποστήριξε ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Προκόπιο ποῦ ὅμως χρησιμοποιοῖ σὲ μεγάλη ἔκταση σὰν πηγή, ὁ Θεοφάνης στὴ χρονογραφία του παραλείπει τὰ θετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κι αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ ἔχει κάνει ὄχι τυχαῖα, ἐνῶ ἐπιμένει νὰ τονίζει ἀντίστοιχα τὶς ἀρετῆς τοῦ στρατηγοῦ Βελισάριου². Μιὰ φιλολογικὴ ἔρευνα τῆς Enrica Follieri ἔφερε στὸ φῶς ὅτι τὸ βυζαντινὸ ποίημα τοῦ Βελισάριου πρέπει νὰ γεννήθηκε στὰ τέλη τοῦ ἑβδομοῦ ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ ὄγδοου αἰῶνα³. Τὴν ἴδια περίπου

GBL, σελ. 343/344: *Malalas, Theophanes und Konstantin Porphyrogenetos bezeichnen die drei Hauptphasen in der Geschichte der Versuche zur Ausbildung einer dem volksmässigen genäherten Schriftsprache. . .* Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς ὑπέροχες διατυπώσεις τοῦ Krumbacher.

1. Γιὰ τὴν ιδιότυπη αὐτὴ περίπτωση, βλ. T. C. Loughis, *L'historiographie de l'époque macédonienne et la domination byzantine sur les peuples du Sud-Est européen d'après les traités de paix du IXe siècle*, *Balkan Studies* 21 (1980), σελ. 69 - 86.

2. Bl. I. S. Čičurov, *Feofan isповednik, kompilator Prokopija*, *Viz. Vrem.* 37 (1976), σελ. 62 - 73. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὴν ἄλλη μελέτη τοῦ ἴδιου ἐρευνητῆ, πιὸ πάνω, σελ. 52, σημ. 1.

3. Βλ. Enrica Follieri, *Il poema bizantino di Belisario*, *Atti del Convegno Internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione* (Ρώμη, 28 Μαρτ. -

ἐποχή, ἀρχίζουσαν νὰ κυκλοφοροῦν καὶ μερικὲς ἄλλες περιέργες ἱστορίες σχετικὰ μὲ τὸν Ἰουστινιανὸν Α', τὸ Βελισάριο καὶ τὶς γυναῖκες τους, ἱστορίες ποὺ πρέπει νὰ γεννήθηκαν στὴ Δύση¹. Μὲ τίς προϋποθέσεις αὐτές, πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ προσεγγίσουμε τὸ πρόβλημα; Πῶς μπορεῖ νὰ ἐξελίχθηκε ἡ ἱστοριογραφία ἀπὸ τὸν Προκόπιο ὡς τὸ Θεοφάνη καὶ σὲ ποιά ἱστορικὴ στιγμή μπορεῖ νὰ ἄρχισαν οἱ ἱστορικὲς διαστρεβλώσεις συνειδητά; Ἀπὸ τὸν Προκόπιο ὡς τὸ Θεοφάνη ἢ ἀπὸ τὸ Θεοφάνη ὡς τὸν Πορφυρογέννητο;

Γύρω στὸ 870 (μπορεῖ καὶ λίγο ἀργότερα), κυκλοφόρησε στὴ Δύση μιὰ μετάφραση στὰ λατινικὰ τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη. Τὴν πολὺ γνωστὴ αὐτὴ μετάφραση τὴν ἔκανε ὁ πολὺς παπικὸς παράγοντας Ἀναστάσιος, βιβλιοθηκᾶριος τῆς Ἀγίας Ἐδρας ποῦ, σύμφωνα μὲ τὸν ἐκδότη του C. de Boor (ποῦ πραγματοποίησε ἐπίσης καὶ τὴ μνημειώδη ἔκδοση τῆς ἴδιας τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη), ἔπρεπε νὰ στηριζόταν σὲ χειρόγραφο τοῦ Θεοφάνη, διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὰ ποὺ διαθέτουμε σήμερα². Ἐ, λοιπόν, στὴ λατινικὴ αὐτὴ *Chronographia tripartita* σ. 103, ὅπου μεταφράζεται τὸ ἀνάλογο χωρίο τοῦ Θεοφάνη σ. 94 (κατάκτηση τῆς ρωμαϊκῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς Γότθους), ἡ ἐπίμαχη ἔκφραση *Zήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέψαντος δὲν ὑπάρχει καθόλου (Gothi... hesperium quoque optinuerunt imperium)*. Ἐτσι ὅμως, μποροῦμε, ἐντελῶς λογικὰ νὰ συμπεράνουμε ὅτι, γύρω στὰ 870 ποῦ γράφτηκε ἡ *Chronographia tripartita*, τὸ χειρόγραφο τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη ποῦ χρησιμοποίησε ὁ Βιβλιοθηκᾶριος, κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν περιεῖχε τὴν ἐπίμαχη ἔκφραση γιὰ τὸν αὐτοκράτορα Ζήωνα, ὁπότε εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ ἔκφραση αὐτὴ νὰ προστέθηκε μεταγενέστερα στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ νὰ ὀφείλεται ἀκόμα καὶ στὸν ἴδιο τὸν ΚΠ ποῦ μπορεῖ νὰ διασκεύασε ὅπως ἤθελε τὸ κείμενο τοῦ Θεοφάνη³. Ἐτσι, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Προκόπιου μπορεῖ νὰ μὴν

3 Ἀπρ. 1970): Accademia Nazionale dei Lincei, Quaderno no 139, Ρώμη σελ. 583 - 651.

1. Πρόκειται γιὰ τὴ μυθικὴ διήγηση ποῦ ὑπάρχει στὸ βιβλίον Β', 62 τοῦ λεγόμενου χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου (MGH SSRM, II, 85 - 88). Στὸ πρόβλημα αὐτὸ θὰ ἐπανεέλθω πιὸ κάτω.

2. Βλ. C. de Boor, *Die lateinische Uebersetzung des Anastasius Bibliothecarius (Theophanes, Chronographia, vol. II, cap. II)* σελ. 403 κέξ.— Ἐπίσης M. Manitius, *GLLM*² I, 686, σχετικὰ μὲ τὴν παράλειψη τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

3. Μιὰ σύντομη ματιὰ στὸ DAI, κεφ. 25, στίχοι 3 - 55, σελ. 102 - 104, μᾶς πείθει ὅτι, τελικὰ, πρόκειται γιὰ μιὰ σύμπτυξη τοῦ Προκόπιου, Πολ. Γ', 2 - 4, σελ. 311 - 326, ποῦ περιλαμβάνει τὴν ἄλωση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους τὸν πέμπτο αἰῶνα. Ὁ Πορφυρογέννητος ἔχει σὰν τίτλο στὸ κεφ. 25: «Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀσίου Θεοφάνους τῆς Σιγριανῆς» καὶ, πραγματικὰ, ἡ διασκευὴ αὐτὴ τοῦ Προκόπιου ὑπάρχει στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, σελ. 93 - 95 (ἔτος ἀπὸ κτίσεως κόσμου 5931). Ἀλλὰ ὁ Προκόπιος, ὅπως εἶδαμε, ἀποτελεῖ κύρια πηγὴ τοῦ Θεοφάνη γιὰ τοὺς κατακτητικὸς πολέμους τοῦ Ἰουστινιανοῦ

τά συμπτώσει διαστρεβλώνοντάς τα ή χρονογραφία του Θεοφάνη, αλλά ο ίδιος ο ΚΠ στὰ μέσα του δέκατου αιώνα, για λόγους που ἀφοροῦν τὸν ἴδιο καὶ τὴν πολιτικὴ του.

Ἄν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, ἡ σημερινὴ μορφή πολλῶν σημείων τῆς χρονογραφίας του Θεοφάνη μπορεῖ νὰ ἀνάγεται μόλις στὸ δέκατο αἶώνα, καὶ μάλιστα στὸν ΚΠ καὶ στὴ σχολή του. Ἄν ἀληθεύει αὐτὸ πάλι, τότε εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ ΚΠ ἔδωσε αὐτὴ τὴ μορφή στὴ χρονογραφία του Θεοφάνη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸν συνέφερε ἡ χρονογραφία του Θεοφάνη νὰ ἔχει μιὰ τέτοια μορφή. Τὸν ΚΠ λοιπὸν συνέφερε οἱ πληροφορίες τῆς χρονογραφίας του Θεοφάνη σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐλλιπὲς κείμενο τοῦ Μαλάλα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν Προκόπιο ἢ ἀπὸ τὸν Ἄγαθία. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἰσχύει, φυσικὰ, για τὴ βυζαντινὴ ἀνάκτηση τῆς βανδαλικῆς Ἀφρικῆς, ἀφοῦ οἱ προπάτορες τοῦ ΚΠ Μακεδόνες αὐτοκράτορες δὲν εἶχαν παραχωρήσει τὴν Ἀφρικὴ μὲ συνθήκη στὴ Δύση, ὅπως εἶχαν κάνει για τὴν Ἰταλία τὸν ἕνατο αἶώνα¹. Ὁ ΚΠ λοιπὸν ἀφήνει τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ παίρνει τίς πληροφορίες για τὴν ἀνάκτηση τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τὸν Προκόπιο, τονίζοντας ὅμως ἰδιαίτερα, τίς ἀρετὲς τοῦ μεγάλου ἀδικημένου στρατηγοῦ Βελισάριου, ἐνῶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ ἀπογυμνῶνεται ἀπὸ τὸ θρύλο πὸν τὸν περιέβαλε ὡς τότε². Ὁ ΚΠ δηλαδὴ ἐπιχειρεῖ ἀκόμα μιὰ φορά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παράδειγμα τὸ σχετικὸ μὲ τὸν αὐτοκράτορα

στὴ Δύση. Ἀπὸ ὅλα αὐτά, οὔτε μιὰ λέξη δὲν ὑπάρχει στὸ DAI. Διαλέγει, δηλαδὴ, ὁ Πορφυρογέννητος τί θὰ πάρει ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, κάτι πὸν εἶχε προσέξει ἤδη ὁ P. G. P r e o b r a z h e n s k y, *Letopisnoe povestvovanie sv. Feofana Ispovednika*, Βιέννη 1912, σελ. 32 - 38 καὶ 166 κέξ., χωρὶς νὰ θίγει τὴν πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος. Πρβλ. ἐπίσης Α. Φ. Μ α ρ κ ὀ π ο υ λ ο υ, *Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεὸν καὶ οἱ πηγές της*, Ἰωάννινα 1978, σελ. 182 κ.έξ.

1. Βλ. πὸν πάνω, τὰ ὅσα λέγονται στὴ σελ. 55, σημ. 1. Ἄλλὰ, πέρα ἀπὸ αὐτά, τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς Ἰταλίας εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπὸ παλιά. Ὅχι βέβαια ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Βαλεντινιανὸ Γ' (425 - 455), ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Πορφυρογέννητος, ἀλλὰ στοὺς Λογγοβάρδους, ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορες Φωκά (602 - 610) καὶ Ἡράκλειο (610 - 641). Ὡς τότε, ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπέφευγε συστηματικὰ νὰ ἀναγνωρίσει ἐδαφικὲς ἀπώλειες στὴν Ἰταλία. Πρβλ. O. B e r t o l i n i, *Roma di fronte a Bizanzio e ai Longobardi (Storia di Roma IX)*, Μπολόνια 1941 καὶ T. C. L o u n g h i s, *Les ambassades byzantines en Occident depuis la fondation des états barbares jusqu'aux Croisades (407 - 1096)*, Ἀθήνα 1980, σελ. 105.

2. Βλ. O. H o l d e r - E g g e r, *Untersuchungen über einige annalistische Quellen zur Geschichte des 5. und 6. Jahrhunderts*, Neues Archiv für ältere deutsche Geschichtskunde 1 (1976), σελ. 291 - 294, 305 καὶ 2 (1877), σελ. 59 - 86. Πρβλ. ἐπίσης P. B a t t i f o l, στὸ Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France, 1928, σελ. 233 - 239 ὡς πρὸς τὸ καθεστῶς πὸν ἐπέβαλλε κατὰ καιροὺς στὸν πάπα Ρώμης ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Για τὴν ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στὴ Ρώμη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, πρβλ. L. M a g i, *La Scde Romana nella corrispondenza degli imperatori e patriarchi bizantini (VI - VII sec.)*, Louvain 1972.

Ζήνωνα, να διαστρεβλώσει την έννοια τῶν γεγονότων τῆς πρώιμης βυζαντινῆς ιστορίας, καὶ μάλιστα τῶν γεγονότων ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης.

Πβ. ΜΑΛΑΛΑΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Ἐχοντας σὰ βάση, συνεπῶς, τὰ πορίσματα τοῦ Ἰβήριον ὅτι στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη παραλείπονται ὅσο εἶναι δυνατὸ τὰ θετικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, μποροῦμε νὰ καταλάβουμε καὶ τὴν έννοια τῶν δυο-τριῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Μαλάλα ποὺ ὑπάρχουν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ περιγράφουν τὴν ἀνάκτηση τῆς ὀστρογοθικῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Βυζαντινούς: γιὰ τὴν ἀνάκτηση αὐτή, ὑπεύθυνος ἦταν ὁ κουβικουλάριος Ναρσῆς ποὺ τόσο βαθιὰ ἀπεχθάνεται ὁ ΚΠ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ ΚΠ ξέρεי καλὰ ὅτι τὸ 40ο αἰῶνα ἡ Ἰταλία εἶναι πρῶτα χωρημένη στοὺς Φράγγους, ἡ Ἰταλία ποὺ κατέκτησε ὁ Ναρσῆς τὸν 6ο αἰῶνα¹. Εἴπαμε πιὸ πάνω ὅτι τὸν ΚΠ συνέφερε νὰ ὑπάρχει διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας στὶς χρονογραφίες τοῦ Μαλάλα καὶ τοῦ Θεοφάνη. Ἴσως θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξετάσουμε καὶ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ΚΠ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ λογόκρινε τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα ἀκρωτηριάζοντάς τὴν ἐνῶ, τυπικὰ πάντα, ὁ ΚΠ δείχνει νὰ ἀγνοεῖ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα².

Εἶναι τόσο σίγουρο τὸ ὅτι ὁ ΚΠ ἀγνοεῖ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα; Τὸ 18ο βιβλίο τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα ποὺ περιγράφει τὴ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ποὺ ἀποσπασματὰ του ὑπάρχουν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, εἶναι συντομευμένο καὶ πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι κάποιου ἄγνωστου συντάκτη. Σ' αὐτὸ τουλάχιστον εἶναι σύμφωνοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές³.

Στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ὑπάρχει ἤδη μιὰ τάση ὑπερτίμησης τοῦ Βελισάριου καὶ ὑποτίμησης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πολὺ μεταγενέστερων γεγονότων. Ποιὰ εἶναι τουλάχιστον ἡ γνώμη τοῦ Μαλάλα γιὰ τὶς ὑποτιθέμενες εὐθύνες τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνα σχετικὰ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δύσης ἀπὸ τοὺς Γότθους;

1. Σχετικὰ μετὰ τὴ δράση τοῦ κουβικουλάριου Ναρσῆ, βλ. Μαλάλα, σελ. 469, 476, 480, 481, 484/485, 486. Ἐπίσης Θεοφάνη, σελ. 228, 237. Σύμφωνα μετὰ τὶς δυο αὐτὲς πηγές, παρόλο ποὺ ὁ Ναρσῆς δὲν ἀποτυχαίνει στὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀναλαμβάνει, δὲν προκλεῖ οὔτε ἰδιαίτερη προσοχή, οὔτε συμπάθεια. "Ὅσο γιὰ τὸν Πορφυρογέννητο, αὐτὸς θὰ κατακεραυνώσει τὸ Ναρσῆ στὸ κεφ. 27 τοῦ DAI.

2. Ὁ Πορφυρογέννητος ἐπιμένει νὰ ἀγνοεῖ τυπικὰ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ποὺ ἀποτέλεσε ὅμως βασικὴ πηγή γιὰ τὴ συγγραφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη. Βλ. πιὸ πάνω, σελ. 54, σημ. 3. Μετὰ βάση τὴν ἐκδοχή d e B o o r τοῦ Θεοφάνη, ὅπου καὶ σημειώνονται τὰ παράλληλα χωρία, μπόρεσα νὰ βρῶ 115 παράλληλα χωρία γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 324 - 565 ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὶς σελ. 347 - 496 γιὰ τὸ Μαλάλα καὶ στὶς σελ. 72 - 239 γιὰ τὸ Θεοφάνη.

3. Βλ. Z. V. U d a l č o v a, στὸ ἴδιο, Viz. Vrem. 32 (1971), σελ. 3 - 23, ἐδῶ σελ. 4.

Ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα (σελ. 383/384) μᾶς πληροφορεῖ γιὰ μερικὲς πολὺ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες: σὲ μιὰ ἀνταρσία τῶν Ὀστρογότθων, ὁ ἀπὸ ὑπάτων καὶ στρατηλάτης τοῦ πραισέντου Θεοδώριχος ἐπιχειρεῖ νὰ καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολη. Μετὰ ἀπὸ μιὰ ἀποτυχία του νὰ βλάψει τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα, φεύγει μὲ κατεύθυνση πρὸς τὴ Ρώμη (: Ἰταλία), ποὺ κατεῖχε τότε ὁ ῥήξ βαρβάρων Ὀδοάκρος. Μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης ποὺ προδίνει τὸν Ὀδοάκρο, ὁ Θεοδώριχος καταλαμβάνει τὴ Ρώμη ἀνεπηρεάστως (ἢ λατινικὴ μετάφραση λέει *nulla negotio*), σκοτώνει τὸν Ὀδοάκρο καὶ γίνεται ῥήξ ἐκεῖ ἀντὶ γι' αὐτόν. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα, ὁ Θεοδώριχος συμφιλιώνεται μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα καὶ ὅλες του τὶς ἐνέργειες στὸ ἐξῆς τὶς ἔκανε μετὰ ἀπὸ σύμφωνη γνώμη τοῦ αὐτοκράτορα (διορισμοὺς ἀξιωματούχων κλπ.)¹.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, οἱ Γότθοι καταλαμβάνουν τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Ρώμη, ὄχι μόνο χωρὶς καμιά εὐθύνη ἢ συνενοχὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ζήνωνα, ἀλλὰ ἀντίθετα, σὲ μιὰ περίοδο ἀνοιχτῆς ἐχθρότητας ἀνάμεσα στὸ Θεοδώριχο καὶ στὸ Ζήνωνα, «ἀνεπηρεάστως», καὶ μάλιστα μὲ προδοσία τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης². Μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά, πάντα κατὰ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ἐπέρχεται συμφιλίωση ἀνάμεσα στὸ Θεοδώριχο καὶ στὸν αὐτοκράτορα Ζήνωνα (ποὺ εἶχε ὅμως πεθάνει στὸ μεταξὺ τὸ 491, Γ.Λ.) καὶ ὁ Θεοδώριχος γίνεται κατὰ κάποιον τρόπο ὑφιστάμενός του, διορίζοντας ὑπάρχους, ὑπάτους καὶ ὄλους τοὺς ἀξιωματούχους του ἐκεῖ σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ Ζήνωνα³. Στὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα λοιπὸν, ὄχι μόνο ὁ αὐτοκράτορας δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ εὐθύνη γιὰ τὴ συνολικὴ ἀπώλεια τῆς Δύσης, ἀλλ' ἀντίθετα, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὀλόκληρη ἡ διήγηση ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ τὸν ἀνυψώσει.

Στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τὴν ὥρα (σελ. 131), ὁ Θεοδώριχος «προτραπείς ὑπὸ Ζήωνος κατέρχεται εἰς Ἰταλίαν. καὶ Ὀδοάκρον μάχη μεγάλη κράτησας τὸ ῥηγὸς ἐν Ραβέννη περιτίθεται σχῆμα. ἐχειρώσατο δὲ καὶ ἄλλους πλείστους τῶν βαρβάρων, μάλιστα δὲ καὶ τοὺς Οὐανδήλους ὑπηγάγετο μηδὲ

1. Βλ. Μαλάλα, σελ. 383/384. Γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στὸ Ζήνωνα καὶ στὸ Θεοδώριχο, πρβλ. N. H. Baynes, *EHR* 44(1929), σελ. 461 κ.έξ. Stein, *Histoire B'*, 56 - 58 καὶ Loung his, *Ambassades*, σελ. 47 - 53.

2. Γιὰ τὴν κατάσταση τῆς συγκλήτου τῆς Ρώμης στοὺς αἰῶνες αὐτοὺς, πρβλ. E. Stein, *La disparition du sénat de Rome à la fin du VIe siècle*, *Bulletin de la Classe des Lettres de l'Académie de Belgique* 23(1937), σελ. 365 - 390. Φυσικὰ, ἡ πληροφορία τοῦ Μαλάλα, ὅπως κι αὐτὴ ποὺ δίνει στὴ συνέχεια γιὰ δῆθεν συμφιλίωση ἀνάμεσα στὸ Ζήνωνα καὶ στὸ Θεοδώριχο εἶναι ληθμενὴ.

3. Φυσικὰ, οἱ σχέσεις Ζήνωνα καὶ Θεοδώριχου ἦταν παλιές καὶ κατὰ διαστήματα πολὺ ἐγκάρδιες, ὅπως τὸ 476, τὸ 484 καὶ σὲ μερικὲς ἄλλες περιπτώσεις. Βλ. Ensslin, *Theoderich*, σελ. 41 κ.έξ.— «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθους», τομ. Ζ', σελ. 127, 129.— Ἡ διήγηση τοῦ Μαλάλα ὅμως δὲν παύει νὰ εἶναι περιέργη.

ὄπλα κατ' αὐτῶν κινήσας, Γίζερίχου τελευτήσαντος ἤδη ποῖν ἢ ἐκεῖνον ἐλθεῖν εἰς Ῥώμην· ἐκράτησε δὲ καὶ Ῥώμης καὶ πάσης τῆς ἑσπερίου», μνεία ἀληθινὰ τραγική, πού συμπληρώνεται ἀπὸ τὴν ἐπίμαχη ἔκφραση στὴ σελ. 94 «Ζήνωνος ἐπιτρέψαντος (Γότθοι) τῆς ἑσπερίου βασιλείας ἐκράτησαν». Δὲν εἶναι καθόλου περιέργο, μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτά, τὸ ὅτι ὁ ΚΠ, σὲ σχέση μετὰ τὰ κοσμοϊστορικά γεγονότα τοῦ πέμπτου αἰώνα, προτιμᾷ νὰ ἀντλεῖ τὶς πληροφορίες του ἀπὸ ἕνα κείμενο σὰν τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, παρόλο πὺ αὐτὴ τὴν τελευταία τὴ χρησιμοποιοῦσε σὲ μεγάλη ἔκταση ὁ Θεοφάνης. Οὔτε μιὰ μνεία ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα δὲν ἐνσωματώθηκε στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν»¹. Ἔτσι, ὁ ΚΠ πὺ ἀπορρίπτει τὸν Ἰουστινιανὸ Α' καὶ τὶς κατκτητικές του ἐκστρατεῖες, ἀπορρίπτει τυπικὰ καὶ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα, ἐνῶ τὸν Προκόπιο τὸν χρησιμοποιεῖ πολὺ λίγο, διαστρεβλώνοντας ὅμως τὰ νοήματά του.

Ἐκεῖνο πὺ θεωρῶ ἀπαραίτητο, τέλος, νὰ τονιστεῖ ἐδῶ εἶναι τὸ ὅτι, γιὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 395 ὠς τὸ 565, ἡ πολὺ μεταγενέστερη τῶν γεγονότων χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη εἶναι πολὺ ὀγκωδέστερη (166 σελίδες ἢ σελ. 74 - 240) ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα (148 σελίδες ἢ σελ. 348 - 496) πὺ εἶναι σύγχρονη πρὸς τὰ γεγονότα καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερο ἀναλυτικὴ. Ἐπίσης ὅτι οἱ σελίδες τῆς χρονογραφίας τοῦ Μαλάλα στὴν ἔκδοση Dindorf τῆς Βόννης εἶναι πολὺ μικρότερες ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Θεοφάνη στὴν ἔκδοση de Boor τῆς Λιψίας, πράγμα πὺ κάνει τὴ μεταγενέστερη χρονογραφία (Θεοφάνης) ἀκόμα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ σύγχρονη (Μαλάλας). Ἔτσι λοιπόν, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ θέματα πὺ ἀφοροῦν τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Δύση, τὰ πράγματα περιγράφονται μᾶλλον διαφορητικὰ ἀπὸ τὸ Μαλάλα στὸ Θεοφάνη, θὰ μπορούσαμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα λογοκρίθηκε ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν ΚΠ, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη πὺ πῆρε μᾶλλον τότε τὴ μορφή πὺ διατηρεῖ ὠς σήμερα ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι ἀντανακλᾷ καὶ δικαιολογεῖ ὠς ἕνα βαθμὸ τὶς πολιτικὲς τάσεις τῆς ἱστοριογραφίας τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων. Φυσικὰ, ἕνα παρόμοιο ἐγγεῖρημα θὰ ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολο σὲ ἕνα κείμενο ὅπως ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα. Ἔτσι, ἡ χρονογραφία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀκρωτηριάστηκε μόνο, χωρὶς νὰ διαστρεβλωθεῖ, καὶ ἀφέθηκαν στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη μόνο τὰ μαλακὰ ἀποσπάσματα πὺ ἀφοροῦν μόνο τὴν ἀνατολικὴ ἢ τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ τὰ δυὸ μικρὰ ὑπολείμματα πὺ μνημονεύουν τὴν κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸν περιβόητο κουβικουλάριο Ναρσή.

1. Ὅχι μόνο καμιά μνεία ἀπὸ τὸ Μαλάλα, ἀλλὰ οὔτε καὶ μαλακὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη. Βλ. πὺ πάνω, σελ. 58, σημ. 2. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀναιρεῖ τὸ ὅτι ὁ Πορφυρογέννητος, πὺ χρησιμοποίησε τὸ Θεοφάνη σὲ τόσο μεγάλη ἔκταση, ἔπρεπε νὰ γνωρίζει καὶ τὶς κύριες πηγές τοῦ Θεοφάνη.

Πγ. ΑΓΑΘΙΑΣ, ΘΕΟΦΑΝΗΣ, ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ

Έτσι όπως διατηρείται, στη σημερινή της μορφή, ή χρονογραφία του Θεοφάνη δε φαίνεται να έχει χρησιμοποιήσει σαν πηγή την ιστορία του Άγαθία από τη Μύρινα, πολύ περισσότερο επειδή, ίσως, ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας του Άγαθία είναι αφιερωμένο στην κατάκτηση και την ύποταξη της Ιταλίας από το Ναρσή. Έχω επίσης τη βεβαιότητα ότι ο ΚΠ στο «Πρός τον Ίδιον υιόν Ρωμανόν» απορρίπτει συνολικά την ιστορία του Άγαθία. Το περίεργο όμως είναι ότι στο έργο του «Περὶ Θεμάτων» (II, θέμα Λογγιβαρδίας, σελ. 97 Pertusi), ο ΚΠ δείχνει να ξέρει πολύ καλά την ύποταξη της Ιταλίας από το Ναρσή, παραθέτοντας μάλιστα αυτόουσιο και το επίγραμμα που ο Άγαθίας (B', 10, σελ. 54/55 Keydell) υποστηρίζει ότι χαράχτηκε στις όχθες του ποταμού Κασουλίνου για να μνημονεύει τη νίκη των Βυζαντινών του Ναρσή πάνω στους Άλαμανούς και Φράγγους του Βουτελίνου¹. Ο ΚΠ λοιπόν που δείχνει να αποστρέφεται και να αποφεύγει συστηματικά το θέμα της κατάκτησης της Ιταλίας και να απορρίπτει έπομένως την ιστορία του Άγαθία που περιγράφει αυτή την κατάκτηση, επανέρχεται έμμεσα σ' αυτήν, παραθέτοντας μάλιστα και τα κατορθώματα ενός ανθρώπου που απεχθάνεται, του δήθεν προδότη Ναρσή που νίκησε τους Φράγγους².

Άλλά, όπως φαίνεται, ή σχέση του ΚΠ με την ιστορία του Άγαθία δε σταματάει εδώ. Όσο περίεργο κι αν φαίνεται, ή επίμαχη έκφραση: Ζήνωνος. . . επιτρέφαντος, που χρησιμοποιεί ο ΚΠ διαστρέφοντας μ' αυτήν το νόημα ενός χωρίου του Προκόπιου που περιλαμβάνεται στη χρονογραφία του Θεοφάνη, βρίσκεται. . . στην ιστορία του Άγαθία (Α', 5, 7, σελ. 16). Όλοκληρο το σχετικό χωρίο είναι το ακόλουθο: . . . καιτοι Θευδέριχος ού βία έλών, αλλά Ζήνωνος πρότερον του σφών βασιλέως επιτρέφαντος προσηγάγετο την Ιταλίαν, ούδέν Ρωμαίους αφελόμενος (ήδη γάρ αυτης απεστέρηντο) άλλ' Οδόα-

1. Για την έκστρατεία των Φράγγων στην Ιταλία υπό το Βουτελίνο, βλ. Stein, *Histoire*, B', σελ. 605 - 611 με πλήρη βιβλιογραφία. Για τον Άγαθία, Z. V. Udaltsova, *Mirovozzrenie rannievizantiiskogo istorika VI v. Agafija Mirineiskogo*, Viz. Vrem. 29 (1969), σελ. 153 - 169 και Averil Cameron, *Agathias*, Όξφόρδη 1970. Της Ίδίας, *Agathias on the Early Merovingians*, Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Lettere, Storia e Filosofia, Serie II, 37 (1968), σελ. 95 - 140, μελέτη που δε μπόρεσα να συμβουλευτώ.

2. Η αφήγηση του Πορφυρογέννητου για το Ναρσή στο «Περὶ Θεμάτων» (Θέμα Λογγιβαρδίας, σελ. 96/97 έκδ. Pertusi) έρχεται σε κραυγαλέα αντίθεση, θά έλεγε κανείς, με την αφήγηση που κάνει για το Ναρσή στο «Πρός τον Ίδιον υιόν Ρωμανόν» (27, 2 - 35 σελ. 114). Άλλά, πάλι στο «Περὶ Θεμάτων», ο ΚΠ επιμένει να μάς πείσει ότι . . . και επί των ήμερών Ίουστινιανού, μάλλον δε Ζήνωνος, παρέλαβον οί Γότθοι την τε Νεάπολιν και τας λοιπας παρακειμένας πόλεις (!!!), δηλαδή δε χάνει την παραμικρή ευκαιρία να άμυρώσει και τον Ίουστινιανό και το Ζήωνα.

κρον καθελών τὸν ἐπηλύτην, τὸν τύραννον, τὰ κείνου ἅπαντα κατέσχε τῷ τοῦ πολέμου θεσμῷ. . . Τὸ χωρίο τοῦ Ἀγαθία λέει ὅτι: ὁ Θεοδώριχος ὑπέταξε τὴν Ἰταλία μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Ζήνωνα, χωρὶς νὰ ἀφαιρέσει μιὰ κτήση ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορία, ἐπειδὴ οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν χάσει ἤδη τὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν τύραννο Ὀδόακρο. . . Καί, σύμφωνα μὲ τὸ χωρίο τοῦ Ἀγαθία, αὐτὰ ὑποτίθεται ὅτι τὰ ἀναφέρουν οἱ ὀστρογότθοι πρεσβευτὲς ποὺ ζητοῦν ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ Μερσβίγγειο βασιλεῖα τῶν Φράγγων Θεοδίδβαλδο τὸν Α' (548 - 555)¹, ὑποστηρίζοντας (κατὰ τὸν Ἀγαθία πάντα) ὅτι ἡ Ἰταλία ἦταν χαμένη γιὰ τὴν αὐτοκρατορία πολὺ προτοῦ τὴν καταλάβουν οἱ ἴδιοι καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Ζήνων ἀπλούστατα ἔδωσε τὴν ἄδεια στὸ Θεοδώριχο νὰ καταπολεμήσει τὸν τύραννο Ὀδόακρο, πράγμα ἐντελῶς φυσικό. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα ὅμως, νὰ προχωρήσει κανεὶς, ὅπως κάνει ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰῶνα, καὶ νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι οἱ Γότθοι κατέλαβον τὴν ἐσπέριον βασιλείαν Ζήνωνος αὐτοῖς ἐπιτρέφαντος, ἀποσιωπώντας σκόπιμα μάλιστα τὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία ποὺ περιγράφει λεπτομερῶς αὐτὴ τὴ reconquista, σημαίνει ὅτι διαστρεβλώνει πολὺ συνειδητὰ τὴν ἱστορία τοῦ πέμπτου αἰῶνα, γιὰ πολὺ συγκεκριμένους λόγους. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ΚΠ, ὅπως εἶχα κιόλας τὴν εὐκαιρία νὰ προτείνω², εἶναι σαφέστατα πολιτικοί, εἶναι λόγοι σκοπιμότητας καὶ ἀφοροῦν τὴ διανομὴ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ποὺ εἶχαν ἀποδεχτεῖ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἀνάμεσα στὸ Βυζάντιο καὶ στοὺς Φράγγους τὸν ἕνατο καὶ τὸ δέκατο αἰῶνα. Τώρα, εἶναι πιὰ καιρὸς νὰ ποῦμε ὅτι οἱ ἰδιαίτερα κολακευτικὲς κρίσεις ποὺ ἐκφέρει ὁ ἱστορικὸς Ἀγαθίας γιὰ τοὺς Φράγγους (Α', 2 - 3, σελ. 11 - 13), ἀσφαλῶς δὲ θὰ διέφευγαν στὸν ΚΠ, ὅταν ἔγραφε τὸ περίφημο κεφάλαιο 13 τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» καὶ ἰδιαίτερα τοὺς στίχους 104 - 126 (σελ. 70 - 72). Ἔτσι, ὁ ἐκφραστὴς καὶ προπαγανδιστὴς μιᾶς συγκεκριμένης πολιτικῆς ἰδεολογίας ΚΠ κάθε ἄλλο παρὰ ἀγνοοῦσε τί εἶχε γράψει ὁ Ἀγαθίας καὶ κάθε ἄλλο παρὰ περιφρονοῦσε τὴ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα. Ἀντίθετα μάλιστα, τοὺς ἤξερε πολὺ καλὰ, ἀλλὰ τὸν Ἀγαθία τὸν ἀποσιώπησε ἐπίτηδες ἐξαιτίας τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου του (ἀνάκτηση τῆς Ἰταλίας), τὸ δὲ Μαλάλα πρέπει νὰ τὸν ἀκρωτηρίασε σχεδὸν ἐγκληματικά. Ἀλλὰ δὲν ἔκανε μόνο αὐτό. Ὁ ΚΠ πῆρε ἐκφράσεις ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Ἀγαθία, τὶς τοποθέτησε μέσα σὲ καιρὶα ἀποσπά-

1. Ἀγαθίας Α', 5, 7, σελ. 16, ἐκδ. Keydell. Γιὰ τὸ βασιλεῖα Θεοδίδβαλδο Α', βλ. Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Μιὰ ἀγνωστὴ οἰκογένεια βυζαντινῶν πρεσβευτῶν τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ*, Παρνασσὸς 17 (1975), σελ. 556 - 561. Χαρακτηριστικὸ ἐπίσης εἶναι ὅτι Πορφυρογέννητος γνώριζε καλὰ τὸν Ἀγαθία ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι περιέλαβε ἀποσπάσματα τοῦ Ἀγαθία στὰ ἔργα του excerpta historica a) de legationibus (ἐκδ. de Boor, Βερολίνο 1903) καὶ β) de sententiis (ἐκδ. Boissvain, Βερολίνο 1906).

2. Πρβλ. Τ. Κ. Λ ο υ γ γ ῆ, *Τὸ κεφάλαιο 27 τοῦ De administrando imperio. Προσπάθεια γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία*, Βυζαντινὰ 11 (1980), (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).

σματα του Προκόπιου και τη σύνθεση αυτή την περιέλαβε μέσα στη χρονογραφία του Θεοφάνη που πρέπει να αποτελεί για μας το σημείο έγκρισης της πρώιμης βυζαντινής ιστοριογραφίας με τη μέση βυζαντινή ιστοριογραφία, καθώς και τον αμφίδρομο δείκτη όλων των πολιτικών ιδεολογιών όλων σχεδόν των πρώιμων, αλλά και αρκετών μεταγενέστερων βυζαντινών συγγραφέων¹. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η χρονογραφία του Θεοφάνη αντανακλά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο στη μέση περίοδο, αλλά και τη μέση βυζαντινή περίοδο στην πρώιμη, από την άποψη πάντα της ιστοριογραφίας των ιδεολόγων της Μακεδονικής δυναστείας που δε δίστασαν να αποκηρύξουν το οίκουμενικό ρωμαϊκό παρελθόν έτσι όπως εκφραζόταν από την ανάκτηση της Δύσης επί Ίουστινιανού Α'², για να εξυπηρετήσουν τις σύγχρονές τους πολιτικές σκοπιμότητες.

III. Η ΠΡΩΙΜΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Αυτό λοιπόν που τόσοι και τόσοι νεώτεροι ιστορικοί ονόμασαν Revival των Γραμμάτων την εποχή του ΚΗ είναι στην πραγματικότητα μια μεγάλη καταστροφή³. Η πολιτική τάση που εκπροσωπούσε ο αυτοκράτορας αυτός ακρωτηρίασε άγρια όσα κείμενα της προγενέστερης ιστοριογραφίας έλεγαν το αντίθετο από την πολιτική γραμμή που ακολουθούσε ο ίδιος το δέκατο αιώνα και άφησε τη χρονογραφία του Θεοφάνη με τη μορφή που έχει σήμερα, σαν ύπευθυνο συμπέλημα για ολόκληρη την ιστορία της προγενέστερης εποχής, συνεισφέροντάς την μάλιστα με τα κείμενα που περιέχει ο γνωστός τόμος της Βόννης, τα γνωστά σαν «Τα μετά τον Θεοφάνη», μερικά από τα οποία είναι ακόμα ανέκδοτα στο μεγαλύτερό τους μέρος⁴. Έτσι πρέπει να χάθηκαν αρκετά

1. Είναι πολύ δύσκολο να πούμε αν τα χρονογραφικά κείμενα της περιόδου των Μικεδόνων αυτοκρατόρων, πολλά από τα οποία είναι ανέκδοτα στο μεγαλύτερό τους μέρος, αντιγράφουν τη χρονογραφία του Θεοφάνη ή, αντίθετα, προσπαθούν να την αντικρούσουν, καθώς, για πάρα πολλές ιστορικές περιόδους δεν ξέρουμε τις πηγές του Θεοφάνη. Βλ. για ένα παράδειγμα A. S. Proudfoot, *The Sources of Theophanes for the Heraclian Dynasty*, Byzantion 44 (1974), σελ. 367 - 439.

2. Ο λεγόμενος «οίκουμενικός» αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος δεν αναφέρει ούτε μια φορά τον Ίουστινιανό Α' στο «Πρός τον Ίδιον υιόν Ρωμανόν». Οι μνείες του Ίουστινιανού στο «Περί Θεμάτων» είναι ασήμαντες και επεισοδιακές. Πρβλ. έκδ. Pertusi, σελ. 189.

3. Για τη λεγόμενη «Αναγέννηση» των Γραμμάτων στο Βυζάντιο, βλ. το βασικό βιβλίο του P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin*, Παρίσι 1971. — W. T. Treadgold, *The Revival of Byzantine Learning and the Revival of the Byzantine State*, AHR 84 (1979), σελ. 1245 - 1266 που, όμως, ούτε καν δείχνει να υποψιάζεται αυτή την πλευρά του προβλήματος.

4. Βλ. για παράδειγμα στο Α. Φ. Μαρκόπουλου, στο ίδιο, σελ. 1 - 3. Ο ίδιος έρευνήτης προετοιμάζει την πρώτη ολική έκδοση του κειμένου αυτού στη σειρά CFHB.

ιστορικά έργα, προϊόντα τῶν λεγόμενων «σκοτεινῶν αἰώνων», ὅπως ἡ ἄγνωστή μας «Ἐπιτομή», ἔργο τοῦ πατρίκιου Τραϊανοῦ ποῦ ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ Ρινότμητου καὶ ποῦ ἔγραψε χρονογραφία ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς τὶς μέρες του¹, ἔτσι χάθηκε τὸ ιστορικό ἔργο τοῦ μεταγενέστερου χρονογράφου Σέργιου τοῦ Ὁμολογητῆ ποῦ σταματοῦσε, ὅπως φαίνεται, στὰ 829², ἔτσι χάθηκε ἴσως καὶ ἡ λεγόμενη «Συνέχεια τοῦ Μαλάλα», γιὰ τὴν ὁποία μίλησε ὁ Grégoire³ καί, ἴσως, καὶ ἄλλα κείμενα, γραμμένα ἐπίσης τὴν ἐποχὴ τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητας ποῦ ἀπεμπόλησαν ἀργότερα οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Ἐμεινε ὅμως ἡ λογοκριμένη καὶ διασκευασμένη χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, εἰδικὰ γιὰ νὰ μᾶς ἐμποδίζει νὰ διακρίνουμε τὴν ἀντίθετη πολιτικὴ ἀποψη, τὴν ἀποψη τῆς βυζαντινῆς οἰκουμενικότητας ποῦ ἦταν βασισμένη στὸ κατακτητικό ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α'.

Ἄλλὰ ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὴν οἰκουμενικὴ ἰδεολογία, ἡ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία διαπνέει ὀλόκληρη τὴν πρῶμη αὐτοκρατορικὴ παράδοση καὶ βασιζέται κατεξοχὴν σὲ ἓνα λογοτεχνικό εἶδος, τὴ Χρονογραφία⁴. Πράγματι, ὁ Μαλάλας ποῦ πρέπει νὰ ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὴ λογοκρισία τῆς σχολῆς τοῦ ΚΠ, ὁ Τραϊανός, ὁ Σέργιος, ὁ Συμεὼν Λογοθέτης (ἀλλὰ καὶ ὁ Ψευδοσυμεὼν, ἡ συνέχεια τοῦ Γεώργιου Μοναχοῦ κλπ.), ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι κείμενα οἰκουμενικῆς ἰδεολογίας, κείμενα ἀντίθετα πρὸς τὴν πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων⁵. Ἀντίθετα, ὁ Θεοφάνης εἶναι κείμενο ποῦ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τοὺς ἐκφραστὲς τῆς ἰδεολογίας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, εἶναι ἡ μοναδικὴ ἴσως χρονογραφία ποῦ δὲν εἶναι οἰκουμενικὴ. Ἡ χρονογραφία αὐτὴ ἀρχίζει ὄχι μὲ τὴν κτίση τοῦ κόσμου (τῆς οἰκουμένης),

1. Λεξικό τῆς Σούδας (Σουίδας) ἐκδ. Adler IV, 582. Πρὸς ἐπίσης C. de Boor, *Der Historiker Traianus*, Hermes 17 (1882), σελ. 489 - 492.

2. Γιὰ τὸ Σέργιο τὸν Ὁμολογητῆ, βλ. τὶς ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις τοῦ Α. Φ. Μαρκόπουλου, στὸ ἴδιο, σελ. 155 - 161 καί, τελευταίᾳ, Α. Νογάρα, *Sergio il Confessore e il cod. 67 della «Bibliotheca» di Foto Patriarca di Costantinopoli*, Aevum 52 (1978), σελ. 261 - 266.

3. Βλ. Π. Grégoire, *Du nouveau sur la chronographie byzantine: Le «Scriptor Incertus de Leone Armenio» est le dernier continuateur de Malalas*, Académie royale de Belgique, Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques, 5e série 22, 10 - 12 (1936), σελ. 420 - 436.— Ἐπίσης L. Traube, *Chronicon Palatinum*, BZ 4 (1895), σελ. 489 - 493. Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ *latereulus Malalianus* (ἐκδ. MGH AA, XIII, 424) ποῦ πρέπει νὰ γράφτηκε μὲν τὸν ὄγδοο αἰῶνα.

4. Γιὰ τὴ βυζαντινὴ χρονογραφία, γενικά, βλ. Π. Gelzer, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie*, τομ. Β', Λιψία 1885 (τομ. Α', Λιψία 1898), σελ. 107 - 132. Πρὸς ἐπίσης K. H. Kruger, *Die Universalchroniken* (Typologie des sources du Moyen Age occidental), Turnhout, Βέλγιο, fasc. 16 (1976).

5. Βλ. τὶς ἀπόψεις τοῦ R. J. H. Jenkins γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας μὲ τὴ μικρασιατικὴ ἀριστοκρατία στὴ μελέτη του *The «Flight» of Samonas*, Speculum 23 (1948), σελ. 217 - 235 καὶ ἰδιαίτερα σελ. 219/220.

άλλα με τὸ Διοκλητιανό, τὸν ἄνθρωπο δηλαδή πὸν πρῶτος ἔκανε ἀξίωμα τῆ διαίρεση τῆς ἐνιαίας αὐτοκρατορίας, ἡ μοναδικὴ βυζαντινὴ χρονογραφία πὸν παραδέχεται τὴ βάπτιση τοῦ Κωνσταντίνου Α' ἀπὸ τὸν πάπα Σίλβεστρο Α' ¹, ἡ χρονογραφία πὸν ξέρει καλὰ ὅτι ἡ Δύση ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐπικυριαρχία τὸν ὄγδοο αἰῶνα ², τὸ κείμενο πὸν ξέρει καλὰ ὅτι ὁ Καρλομάγνος στέφθηκε αὐτοκράτορας ἀπὸ τὸν πάπα Λέοντα Γ' ³, τὸ κείμενο πὸν προσπαθεῖ νὰ ὑποτιμῆσει τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ τὸ Ναρσὴ ⁴ καὶ νὰ τονίσει τὴν προσωπικότητα τοῦ Βελισάριου. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινοῦν καὶ οἱ συγχύσεις: ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη γίνεται χρονολογικὰ ἀσαφέστατη καὶ ἰδιαίτερα ἔλλιπής γιὰ τὴ Δύση, ὄχι μόνον μετὰ τὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ⁵, ἀλλὰ κιόλας ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ⁶, ἀφοῦ παίρνει τὶς πληροφορίες τῆς σχετικὰ μετὰ τὴ Δύση ἀπὸ ἓνα λογοκριμένο καὶ ἀκρωτηριασμένο Μαλάλα, ὅπως εἶπαμε. Ἔτσι, ἡ συσκοτίση πὸν ἐπιχειρεῖ ὁ ΚΠ ἔχει σὰ στόχο τῆς τὴν Ἱστορία τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ ἕκτου αἰῶνα, τότε πὸν τέθηκε σὲ ὄλη του τὴν ἔκταση τὸ πρόβλημα τῆς οἰκουμενικότητας τῆς Ἀνατολικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ γεγονὸς ὅτι, τὸ δέκατο αἰῶνα, ὁ ΚΠ καὶ ἡ σχολή του ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιὰ νὰ ἐξαφανίσουν τὴν πρῶμῃ αὐτοκρατορικὴ παράδοση τῆς οἰκουμενικότητας δὲ σημαίνει ὅτι ἡ παράδοση αὐτὴ δὲν ἦταν ἡ μόνη ἀληθινή, ἡ μόνη ἀποδεκτὴ γιὰ τοὺς προγενέστερους αἰῶνες. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἕκτου αἰῶνα, σὲ ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη, σὲ Ἀνατολή καὶ Δύση, ὅλοι ἤξεραν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε κατακτήσει, ὄχι τὴν Ἰταλία, τὴν Ἀφρικὴ καὶ ἓνα μέρος τῆς Ἰσπανίας ὅπως ξέρουμε ἐμεῖς σήμερα, ἀλλὰ τὸ σύνολο τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ οἰκουμενικὴ αὐτὴ ἀντίληψη μπορεῖ νὰ μὴ βρίσκεται στὰ ἱστορικὰ

1. Ὁ Θεοφάνης, σελ. 18, τὸ λέει καθαρά: . . . ἐμοὶ δὲ ἀληθέστερον φαίνεται τὸ ὑπὸ Σιλβέστρου ἐν Ῥώμῃ βεβαπτίσθαι αὐτόν. . .

2. Θεοφάνης, σελ. 408: . . . ἐν δὲ τῇ προεσβυτέρῃ Ῥώμῃ Γρηγόριος, ὁ πανίερος ἀποστολικὸς ἀνὴρ καὶ Πέτρον τοῦ κορυφαίου σύνθρονος, λόγῳ καὶ πράξει διαλάμπων, ὃς ἀπέστησε Ῥώμην τε καὶ Ἰταλίαν καὶ πάντα τὰ ἐσπέρια τῆς τε πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ὑπακοῆς Λέοντος καὶ τῆς ὑπ' αὐτὸν βασιλείας. . .

3. Θεοφάνης, σελ. 472/473: . . . ὁ δὲ (πάπας Λέων) τὸν Κάρολον ἀμειβόμενος ἔστεφεν αὐτόν εἰς βασιλέα Ῥωμαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Πέτρον, χρίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ στέφος, μηνὶ Δεκεμβρίῳ κε' ἰνδικτιῶνος θ' . . .

4. Βλ. πιδ πάνω, σελ. 55, σημ. 2, σελ. 58, σημ. 1.

5. Βλ. τὶς μελέτες πὸν γράφτηκαν γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν γεγονότων στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη, γιὰ μεταγενέστερες ὅμως ἐποχές: H. H u b e r t, *Observations sur la chronologie de Théophane et de quelques lettres des Papes* (726 - 774), BZ 6 (1897), σελ. 491 - 505. T h. H o d g k i n, *The Chronology of Theophanes in the Eighth Century*, EHR 13 (1898), σελ. 283 - 289. G. O s t r o g o r s k y, *Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert*, BNJ 7 (1930), σελ. 1 - 56 καὶ πιδ πάνω, σελ. 51, σημ. 1, σελ. 52, σημ. 1, σελ. 63, σημ. 1.

6. Βλ. πιδ πάνω, σελ. 54, σημ. 3, 4, 5, σελ. 58, σημ. 1 - 2.

κείμενα για τούς συγκεκριμένους λόγους που αναφέραμε, αλλά απόηχός της υπάρχει στους ποιητές του ἑκτου αἰώνα. Ὁ πανηγυριστής τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστίνου Β' Κρησικώνιος Κόριππος, δὲ διστάζει νὰ γράψει στὸν πρόλογό του τὰ ἀκόλουθα τολμηρὰ, ὅπου νικημένοι καὶ ὑποταγμένοι ἐμφανίζονται Φράγγοι καὶ Λογγοβάρδοι, δηλαδὴ ἐκεῖνοι ἐξαιτίας τῶν ὁποίων ἡ αὐτοκρατορία ἀναγκάστηκε νὰ ἀπεμπολήσει τὴν οἰκουμενικότητά της στοὺς ἐπόμενους αἰῶνες:

quis totiens victos numeret per proelia Francos
edomitosque Gelas, captos tratosque tyrannos,
Langobardorum populos Gipedumque feroces,
mutua per latos inter se vulnera campos
miscentes feritate sua, cum milite tuto
alternas gentes domini fortuna necaret?

(*In laudem Iustini Augusti minoris, praefatio, v. 10-15, ed. A veril Cameron, London 1976, p. 33*).

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, ἓνας Ἰταλὸς ποιητὴς ἐγκατεστημένος ὅμως στὴ Γαλλία, ὁ Βενάντιος Φορτουνάτος (530 - 600) ποὺ πρέπει μάλιστα νὰ εἶχε χρησιμοποιήσει τὸν Κόριππο σὰν πηγή¹, ἀφιέρωνε ἓνα ἐγκωμιαστικὸ ποίημα, σωστὸ πανηγυρικὸ, στοὺς αὐτοκράτορες Ἰουστίνου Β' καὶ Σοφία. Στὸ ποίημα αὐτό, ἡ οἰκουμενικότητα τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀπόλυτη καὶ φτάνει στὴ Βρεταννία:

Reddite vota Deo, quoniam nova purpura quidquid
Concilium statuit Chalcedonense tenet.

.....
Axe sub occiduo audivit Gallaecia factum
Vascone vicino Cantabur ista refert.

1. Για τὸ Βενάντιο Φορτουνάτο, βλ. Labriolle³, σελ. 756 - 761. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 170. - 180.— Ἐπίσης A veril Cameron, *Agathias*, σελ. 120 (σχόλια).— Πρβλ. ἐπίσης Κόριππο, *In laudem Iustini*, III, 383 κέξ.: ἐκδ. A veril Cameron σελ. 72:

*Quid noster senior potuit, pater, is scie, disce,
sub quo vandalici ceciderunt strage tyranni,
edomitique getae, pubes Alamannica, Franci
totque alias Gentes famosaque regna per orbem
ardua sub nostris flectentia colla triumphis
suscepere jugum, mentes animosque dedere
servitio, nobisque manent ex hoste fideles.*

Currit ad extremas fidei pia famula gentes
Et trans Oceanum terra Britana favet.

(*Ad Iustinum et Sophiam Augustos,*
25 sqq, MGH AA, IV, 276 sqq.).

Ἡ αὐτοκρατορική παράδοση λοιπόν, τὸ 565 πού πεθαίνει ὁ Ἰουστινιανὸς Α', θεωρεῖ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία εἶναι ἀκέραια καὶ οἰκουμενικὴ σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, κάτι πού τὸ ἀκρωτηριασμένο κείμενο τοῦ Μαλάλα ἢ ἡ σημερινὴ μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη μᾶς ἐμποδίζουν ἀκόμα νὰ διακρίνουμε. Ἐχοντας ἀποκαταστήσει αὐτὴ τὴ στοιχειώδη ἀλήθεια, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξετάσουμε τὸ κατὰ πόσο αὐτὲς οἱ δυὸ πηγές πού παραθέσαμε ἀνήκουν στὴ βυζαντινὴ Γραμματεία.

Ὁ ποιητὴς Βενάντιος Φορτουνάτος δὲ θεωρεῖται βυζαντινὸς ποιητὴς. Ἐπίσημα τουλάχιστον, τόσο αὐτὸς ὅσο κι ὁ λίγο προγενέστερός του Κόριππος περιλαμβάνονται στὴ λεγόμενη «*Λατινικὴ Γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα*»¹, ἐνῶ μιὰ τρίτη πηγή, ὁ λατίνος πανηγυριστὴς τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστάσιου Πρισιανὸς ἀνήκει τυπικὰ στοὺς ἀρχαίους λατίνους ποιητές. Καὶ οἱ τρεῖς τους ὅμως ἔχουν ἰδεολογία βαθύτατα μεσαιωνικὴ, ἀφοῦ μάλιστα Κόριππος καὶ Φορτουνάτος ὑμνολογοῦν τὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ Δύση. Ἡ Βυζαντινὴ Γραμματεία, ὅπως τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Krumbacher, ἀρχίζει τὸ 527², ἀλλὰ μὲ τὸν ὄρο *Βυζαντινὴ Γραμματεία* ξέρουμε ὅτι τόσο ὁ Krumbacher ὅσο καὶ τόσοι ἄλλοι ἐννοοῦσαν καὶ ἐννοοῦν τὴν ἐλληνικὰ γραμμένη γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα. Ὁ Krumbacher ἀρχίζει τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας τοῦ Μεσαίωνα τὸ 527 καὶ τὸ ἴδιο περὶ τοῦ κάνει ὁ σύγχρονός του καὶ ὁμῆλογος γιὰ τὴ λατινικὴ γραμματεία τοῦ Μεσαίωνα Max Manitius³. Καθὼς ἄνθρωποι σὰν τὸν Κρησκόνιο Κόριππο καὶ τὸ Βενάντιο Φορτουνάτο ἔγραψαν λατινικά, ἐλάχιστοι βυζαντινολόγοι τοὺς μελετοῦν συστηματικά. Ἀλλὰ, ἂν οἱ γραμματολόγους τοῦ Μεσαίωνα ἔχουν σὰν ἀρχὴ τους τὶς συμβατικὲς χρονολογίες 527 ἢ 532, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἱστορικοὶ σὰν τὸν Ὀλυμπιόδωρο, τὸ Μάλαχο, τὸν Πρίσκο καὶ τὸ Ζώσιμο πού ἔζησαν τὸν πέμπτο αἰῶνα δὲ θεωροῦνται βυζαντινοί⁴. Καὶ ὅπως εἶδαμε, ἀκόμα στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνα, ἡ ἐνότητα τῆς ἰδεολογίας εἶναι ἀπόλυτη σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Πρέπει λοιπόν νὰ ἐξετάσουμε

1. Γιὰ τὸν Κόριππο, βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 168 - 170, ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸ Φορτουνάτο.

2. *Geschichte der byzantinischen Litteratur, von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches* (527 - 1453).

3. Ὁ πρῶτος τόμος τῆς *GLLM* τοῦ Manitius ἔχει σὰν ὑπότιτλο: *Von Justinian bis zur Mitte des zehnten Jahrhunderts*.

4. Βλ. τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ Krumbacher, *GBL*, σελ. 1/2,10, ὅπου ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι.

ἀπὸ ποῦ χρόνικὸ σημεῖο καὶ ἔπειτα ἀρχίζουσι νὰ ἀπομακρύνονται ἰδεολογικά.

Τὸ ὁπωσδήποτε ἱστορικὸ εἶδος τῆς χρονογραφίας ἦταν ἐνιαῖο αὐτοκρατορικὸ εἶδος σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση τουλάχιστον ὡς τὸν ἕκτο αἰῶνα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἦταν γραμμένο λατινικὰ ἢ ἑλληνικὰ¹, ἐνῶ ξέρουμε ὅτι, ἂν τὸ χρόνικὸ τοῦ περιφήμου ἐπίσκοπου Σεβίλλης Ἰσίδωρου (570 - 636) ποῦ πρέπει νὰ τελείωσε γύρω στὸ 624, γνωρίζει καλὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἡράκλειο², ἢ περιφημῆ ἐπίσης Ἐπιτομὴ τοῦ πατρίκιου Τραϊανοῦ χάθηκε ἔτσι ὥστε νὰ μὴ μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ἰδεολογικὰς ἀποκλίσεις ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Ὅσο γιὰ τὸ γνωστὸ *Πασχάλιο Χρονικὸ* ποῦ διακόπτεται ἀπτόμα τὸ 627, ἐνῶ πρέπει νὰ γράφτηκε μετὰ τὸ 629, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ θέματα ποῦ παρακολουθεῖ μὲ ἐξαιρετικὴ ἐμβρίθεια, ὅπως τὴ Στάση τοῦ Νίκα, στὰ περισσότερὰ του σημεῖα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ πιστὴ ἀντιγραφή τοῦ Μαλάλα³. Καὶ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ λοιπὸν ἀγνοώντας ὀλοκληρωτικὰ τὴ Δύση, δείχνει νὰ ἔχει ὑποστῆ ἀμείλικτη λογοκρισία. Πολὺ καλύτερα ξέρεται τὴ σύγχρονή του ἐποχὴ τὸ *χρονικὸ τοῦ Ἰωάννη Βικλαρένσις* ποῦ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 567 ὡς τὸ 590, καὶ ἄς γράφτηκε στὴ μακρινὴ Ἰσπανία, δηλαδὴ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὁ συγγραφέας εἶχε ταξιδέψει στὴ νεαρή του ἡλικία⁴. Εἶναι τόσο ἀξιοσημείωτη αὐτὴ ἡ ἐνημερότητα τῶν ἰσπανικῶν πηγῶν τοῦ ἕκτου καὶ ἑβδομοῦ αἰῶνα πάνω σὲ θέματα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ, ἰδιαίτερα τῆς Ἀνατολῆς, ὥστε ἡ ἔλλειψη πληροφοριῶν γιὰ τὴ Δύση στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ αὐξάνει τὶς ὑποψίες μας γιὰ μιὰ ἀνηλεέστατη λογοκρισία ἢ διασκευὴ a posteriori. Ὅσο γιὰ τὴ Γαλλία, στὸ β' μισὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνα, αὐτὴ διαθέτει τὸν ἐπίσκοπο τῆς Τουρ Γρηγόριο ποῦ ἔγραψε τὴ γνωστὴ *φραγγικὴ του ἱστορία*, ξέροντας καλὰ τοὺς ρωμαίους αὐτοκράτορες ὡς τὸ σύγχρονό του Μαυρίκιο⁵.

Συμπερασματικὰ λοιπὸν, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι, ὡς τὰ μέσα περίπου

1. Ὁ H. Gelzer (*Sextus Jul. Africanus*, τομ. Β', σελ. 107) πιστεύει ὅτι ὑπάρχουν μόνο δύο λατινοὶ χρονογράφοι, σύγχρονοι τοῦ Ἀγ. Ἰερώνυμου: ὁ Σουλπίκιος Σεβῆρος ἀπὸ τὴν Ἀκουιτανία (τὸ 400 περίπου) καὶ ὁ Κούντος Ἰούλιος Ἰλαρίων (τὸ 397 περίπου). Τὸν πέμπτο καὶ ἕκτο αἰῶνα, ἀξιόλογες χρονογραφίες στὰ λατινικὰ θὰ γράψουν ὁ Πρόσπερος Τίρων, ὁ Κασσιόδωρος καὶ ὁ Μαρκελλίνος. Γιὰ τὸ Σουλπίκιον Σεβῆρον βλ. Labriolle³, σελ. 566 - 574.

2. Γιὰ τὸν Ἰσίδωρον Σεβίλλης γενικὰ, βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 52 - 70. Γιὰ μνεῖες στὸ χρόνικόν του σχετικὰ μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡράκλειου, πρβλ. *Chronicon* 415 - 416B: MGH AA, XI, 479 - 480.

3. Γιὰ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ γενικὰ, βλ. Gelzer, στὸ ἴδιο, τομ. Β'. σελ. 144 καὶ Krumbacher, *GBL*, σελ. 337 - 339.

4. Βλ. Manitius, *GLLM*, τομ. Α', σελ. 216.

5. Βλ. A. Cameron, *The Byzantine Sources of Gregory of Tours*, JTS, NS 26 (1975), σελ. 421 - 426 καὶ T. K. Λουγγῆ, *Γύρω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορα Τιβερίου Κωνσταντίνου*, BNJ 22 (1978), σελ. 115 - 125.

τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορα Ἡράκλειου, ἡ αὐτοκρατορική οἰκουμενική παράδοση εἶναι ζωντανή στὴ λατινικὰ γραμμένη ἱστορία καὶ χρονογραφία τῆς Δύσης, ἐνῶ στὴν Ἀνατολή ἡ σιγή τῶν ἐλληνικῶν πηγῶν δείχνει ἐσκεμμένη ἢ ὑποπτη. Ἄν στὸ τελευταῖο αὐτὸ προσθέσουμε καὶ τὰ τόσα ὀνόματα ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων ποὺ τὰ ἔργα τους χάθηκαν, τότε οἱ ὑποψίες μας αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ μέση βυζαντινὴ ἱστορικὴ παράδοση τῆς σχολῆς τοῦ ΚΠ ἤθελε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξαλείψει κάθε ἀνάμνηση οἰκουμενικότητας¹.

Καὶ φαίνεται ὅτι τὸ κατόρθωσε, μὲ τὸν τρόπο της. Πρῶτοι βυζαντινοὶ ἱστορικοί, σύγχρονοι τῆς ἄλωσης τοῦ Δυτικοῦ, ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπως ὁ Κάνδιδος, ὁ Ὀλυμπιόδωρος, ὁ Πρίσκος καὶ ὁ Μάλχος δὲ σώζονται παρὰ σὲ ἀποσπάσματα ποὺ βρίσκονται στὴ *Μυριόβιβλο* τοῦ πατριάρχη Φώτιου². Ὅπως ξέρουμε, ὁ πατριάρχης Φώτιος ἦταν ἓνας ἄνθρωπος τοῦ ἑνάτου αἰῶνα ποὺ ὑπηρέτησε σὲ δυὸ διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα (858 - 867 καὶ 877 - 886) δυὸ ριζικὰ ἀντίθετες πολιτικές, ὅπως ἦταν ἐκεῖνες τῶν Ἀμοριανῶν αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ Βασίλειου Α' τοῦ Μακεδόνα³. Δὲ μπορεῖ νὰ μὴ σκεφθεῖ κανένας ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ πολιτικὴ ποὺ ὑπηρέτησε ὁ πολυμήχανος πατριάρχης, ἡ πολιτικὴ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἦταν ἐκείνη ποὺ κατέστρεψε τὰ κείμενα τῆς οἰκουμενικότητας. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν καθόλου ἡ *Μυριόβιβλος* τοῦ Φώτιου νὰ ὑπάρχει στὴ σημερινή της μορφή γιὰ νὰ διαδραματίζει ἓνα ρόλο ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ παίζει ἡ σημερινὴ μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη καὶ νὰ μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε τόσα πράγματα. . .

IV. Η ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

Τὸ γεγονός ποὺ μᾶς ἐμπόδισε ὡς τώρα νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν οἰκουμενικὴ ἔκταση καὶ ἀπὴχηση τῆς βυζαντινῆς reconquista στὴ Δύση τὸν ἕκτο αἰῶνα εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ σύγχυση ποὺ προκάλεσε ἡ λογγοβαρδικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸ 568, ἡ βαθμιαία ἀπώλειά της καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς

1. Βλ. τὸ ὀγκῶδες βιβλίον τοῦ A. T o y n h e e, *Constantine Porphyrogenitus and His World*, Λονδίνο - Νέα Ὑόρκη - Τορόντο 1973, ἰδιαίτερα σελ. 346 - 510.— Ἐπίσης H é l è n e A h r w e i l e r, *L'idéologie politique de l'empire byzantin*, Παρίσι 1975, σελ. 48 - 59 ποὺ, ὅμως, δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὸ πρόβλημα.

2. Φώτιος, *Βιβλιοθήκη*, τόμ. Α', Παρίσι 1959, ἐκδ. R. H e n r y: Κάνδιδος, σελ. 161 - 166. Ὀλυμπιόδωρος, σελ. 166 - 187.— Μάλχος, σελ. 160 - 161.— Γιὰ τὸ Μάλχο, βλ. τὴ μελέτη τοῦ B. B a l d w i n, πρὸ πάνω, σημ. 14. Γιὰ τὸν Κάντιδο, βλ. C. P. Š e s t a k o v, *Kandid Isavrski, Letopis istoriko-filologičeskogo občestva pri Novo-rossiiskom Universitete*, 1894, IV, Vizantiiskoe otdelenie II, σελ. 124 - 129.

3. Γιὰ τὴ δυναστικὴ ἱστοριογραφία τῶν Μακεδόνων, βλ. T. W a s i l e w s k i, *Makedonska historiografija dynastycna X wieku jako zdrojlo do dziejow Bizancjum w latach 813 - 867*. *Studia zdrojloznawcze, Commentationes* 16 (1971) σελ. 59 - 84.

αυτοκρατορίας να ανταποκριθεί στις νέες αυτές υποχρεώσεις που ήταν απαραίτητες για να εξασφαλιστεί η άκεραιότητα της *res publica*¹. Με την καταφανή αυτή αδυναμία της αυτοκρατορίας, η ήγεςία της Δύσης ήρθε σιγά σιγά στα χέρια της Παπωσύνης που έκανε κάθε τι τὸ δυνατό για να ἀντεπεξέλθει στην ἀπειλή που ἀποτελοῦσε τὸ γένος τῶν Λογγοβάρδων, «τὸ πιὸ ἄπιστο, τὸ πιὸ ἀηδιαστικὸ ἀπ' ὅλα, ἀπ' ὅπου βγῆκε ἡ λέπρα»², σύμφωνα με τὴ γνώμη τοῦ πάπα Γρηγόριου τοῦ Α' (590 - 604) με τὶς γνωστὲς συνέπειες για τὴν Ἰταλία. Αὐτὸ τὸ ἰδιαιτέρου εἶδος ὑποκατάστασης τῆς αυτοκρατορικῆς ἐξουσίας στὴ Δύση ἀπὸ τοὺς Πάπες τῆς Ρώμης ἔφερε, τελικὰ, τὴν ὀριστικὴ καὶ ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση τῆς αυτοκρατορίας ἀπὸ τὴ βόρεια καὶ τὴ μέση Ἰταλία (ἄλωση ἐξαρχάτου Ραβέννας τὸ 751 καὶ ἀπόδοσή του ἀπὸ τοὺς καρολίγγειους Φράγγους στὴν Παπωσύνη τὸ 756)³. Στὴ συνέχεια, ἡ Παπωσύνη δημιούργησε τὴν *Κωνσταντίνεια Δωρεά*⁴, ἔστησε αὐτοκράτορα τὸν Καρλομάγνο καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση πῆρε νέο περιεχόμενο⁵. Ἐν ὅμως, στὸ Βυζάντιο τοῦ δέκατου αἰῶνα πιά, ὁ ΚΠ παραδέχεται ἔμμεσα τὴν ἰσοτιμία με τὴ Δύση καταργώντας με τὸν τρόπο του τὴ βυζαντινὴ οἰκουμενικότητα (ποῦ ὀπωσδήποτε εἶχε καταργηθεῖ πιὸ πρὶν στὴ Δύση με τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*)⁶, αὐτὸ σημαίνει ὅτι στοὺς λεγόμενους βυζαντινοὺς σκο-

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ O. Bertolini, πρὸ πᾶνω, σημ. 27, βλ. τοῦ ἴδιου, *Roma e i Longobardi*, Ρώμη 1972.— Πρὸς ἐπίσης H. J. Diesner, *Byzanz, Rom und die Langobarden*, JÖB 25 (1976), σελ. 31 - 45 καὶ, βέβαια, τὸ βιβλίον τοῦ P. Goubert, *Byzance avant l'Islam*, τόμ. Β', I: *Byzance et les Francs*, Παρίσι 1956 καὶ τόμ. Β', II: *Rome, Byzance et Carthage*, Παρίσι 1965.

2. Βλ. Magi, *La Sede Romana*, σελ. 163 κέξ. καὶ H. X. Arquillière, *Sur la formation de la «Théocratie» pontificale*, Mélanges F. Lot, Παρίσι 1925, σελ. 1 - 24. - P. Battifol, *St. Grégoire le Grand*³, Παρίσι 1928.

3. Βλ. L. Levillain, *L'avènement de la dynastie carolingienne et les origines de l'état pontifical*, Bibliothèque de l'École des Chartes 94 (1933), σελ. 225 - 295. O. Bertolini, *Il problema del potere temporale dei Papi nei suoi presupposti teoretici iniziali: il concetto di «Restitutio» nelle prime cessioni territoriali (756 - 757) alla Chiesa di Roma*, Miscellanea Pio Paschini, τόμ. Α', Ρώμη 1948, σελ. 103 - 174. E. Ewig, *Die Abwendung des Papsttums vom Imperium und seine Hinwendung zu den Franken* (Handbuch der Kirchengeschichte, τόμ. I', I, Erster Abschnitt), Freiburg - Βασιλεία - Βιέννη 1973.

4. Βλ. W. Ohnsorge, *Die Konstantinische Schenkung, Leo III und die Anfänge der kuralen römischen Kaiseridee, im Abendland und Byzanz*², Darmstadt 1964, σελ. 95, 107.

5. W. Ohnsorge, *Das Kaisertum der Eirene und die Kaiserkrönung Karls des Grossen*, στὸ *Das byzantinische Herrscherbild*, Darmstadt 1975, σελ. 280 - 332. P. Classen, *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz*, Düsseldorf 1968.

6. Βλ. για τὴν ἐποχὴ αὐτὴ G. P. Bognetti, *I rapporti etico-politici tra Oriente e Occidente dal secolo V al secolo VIII*, X. Congresso Internazionale di Scienze Storiche, Ρώμη 4 - 11 Σεπτ. 1955, Φλωρεντία 1955, σελ. 3 - 65.

τεινούς αιώνες (έποχή όπότε χαλκεύθηκε ή Δωρεά) στην 'Ανατολή ή αύτοκρατορική οίκουμηνική παράδοση παρέμενε ένιαία, ένω στή Δύση πρέπει νά είχε άρχίσει μιá διαδικασία άποσύνθεσής της, διαδικασία πού στηριζόταν στο πραγματικό γεγονός τής λογγοβαρδικής κατάκτησης τής 'Ιταλίας και πού πήρε όριστική μορφή με την κατάργηση τής οίκουμηνικότητας άπό την Κωνσταντίνα Δωρεά. Έτσι, ή διακοπή τής αύτοκρατορικής οίκουμηνικής παράδοσης στή Δύση πρέπει νά τοποθετηθεϊ ανάμεσα στο 568 (συμβατική χρονολογία τής λογγοβαρδικής εισβολής στην 'Ιταλία) και στα χρόνια 757 - 768, όπότε πάπας ήταν ό Παύλος Α' και πού, σύμφωνα με την επικρατέστερη γνώμη τών Fuhrmann¹ και Loenertz² χαλκεύθηκε ή Δωρεά.

Οί σύγχρονοι ιστορικοί παραδέχονται ότι ό πρώτος έμπνευστής τής χειραφέτησης τής Παπwsύνης άπό τή βυζαντινή επικυριαρχία είναι ό ίδιος ό πάπας Γρηγόριος ό Α' πού δέ δίστασε νά προβεϊ σε χωριστές διαπραγματεύσεις με τó λογγοβάρδο βασιλέα 'Αϊστούλφο τó 592, ύποκαθιστώντας έτσι και τó βυζαντινό έξαρχο τής Ραβέννας, αλλά και τόν ίδιο τόν αύτοκράτορα Μαυρίκιο³. Ένας άπό τούς άμεσους διαδόχους τού πάπα Γρηγόριου, ό Βονιφάτιος Ε' (619 - 625) θεσμοθέτησε (:... *constituit*, λέει ό *Liber Pontificalis*), ώστε ένα παπικό *testamentum* νά έχει την ίδια ακριβώς ισχύ με την αύτοκρατορική *jussio*⁴, έγγραφο πού επικύρωνε ως τότε την εκλογή κάθε νέου πάπα. Παρόλα αυτά, ή βυζαντινή *jussio* συνέχισε νά φτάνει λίγο-πολύ κανονικά στην 'Ιταλία, ως τόν πάπα Γρηγόριο Γ' (731 - 741) πού ή χρονογραφία τού Θεοφάνη θεωρεϊ ύπεύθυνο για την παπική άποστασία και τόν επαινεί γι' αυτό⁵ και άκόμα άργότερα⁶. Έκεϊνο όμως πού με κανένα τρόπο δέν έχει γίνει άντικείμενο συστηματικής έρευνας ως τώρα είναι τó άκόλουθο πρόβλημα: χάρη σε ποιά ιδεολογική διαδικασία και με βάση ποιά πραγματικά δεδομένα ή Παπwsύνη προχώρησε στή χειραφέτησή της πραγματοποιώντας σταθερά κι άποφασιστικά βήματα πρós την κατεύθυνση αύτή, άπό την έποχή τού πάπα Γρηγόριου Α' ως την ίδρυση τού παπικού κράτους με την ύποστήριξη τών φραγγικών όπλων. Με άλλα λόγια: με ποιές συγκεκριμένες ένέργειες ή παπική ιδεολογία ύποκα-

1. H. Fuhrmann, *Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung*, SCIAM 20 (1972), σελ. 257 - 292.

2. R. J. Loenertz, *Constitutum Constantini. Destination, destinataires, auteur, date*, Aevum 48 (1974), σελ. 199 - 245.

3. Βλ. E. H. Fischer, *Gregor der Grosse und Byzanz*, ZSSRG, KA 36 (1950), σελ. 15 - 144 και πιδ πάνω, τά έργα πού αναφέρονται στις σελ. 70, σημ. 1 - 2.

4. *Liber Pontificalis* I, 321, έκδ. Duchesne.

5. Είτε πρόκειται για τó Γρηγόριο Β', είτε για τó Γρηγόριο Γ', ό Θεοφάνης, σελ. 408, είναι σαφής. Πρβλ. επίσης Fr. Masai, *La politique des Isauriens et la naissance de l'Europe*, Byzantion 33 (1963), σελ. 191 - 221.

6. Βλ. T. K. Λουγγή, *Διπλωματία και Διπλωματική. Τó παράδειγμα τής Jussio*, Σύμμεικτα ΚΒΕ 3 (1979), σελ. 63 - 82.

τέστησε τή βυζαντινή οίκουμενικότητα στή Δύση, πράγμα πού ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰώνα «ἀνάγκασε» τή χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ παραδεχτεῖ, σὰ μόνο ὑπεύθυνο κείμενο γιὰ τήν προγενέστερη βυζαντινή ἱστορία, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἄλλα ἢ εἶχαν χαθεῖ ἢ εἶχαν λογοκριθεῖ αὐστηρότατα.

IVα. ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΧΑΡΑΞΗ: Ο ΝΑΡΣΗΣ

Στὴ διάρκεια τοῦ πρώιμου Μεσαίωνα, ὅπως φαίνεται, ἡ παπική curia ἀποτελοῦσε μιὰ ἀνεξάντλητη πηγὴ πολιτικῶν ἐμπνεύσεων καὶ πρωτοτυπιῶν. Παράδειγμα ἡ Κωνσταντίνεια Λοιρεά, οἱ *pseudo Isidorianae*¹ καὶ τὸσα ἄλλα ἔγγραφα πού δὲν ἀποκαλύφθηκαν σὰν πλαστά, παρὰ μόνο στὴν Ἀναγέννηση. Παλεύοντας νὰ ἀνακόψει τὴν ἐπικράτηση τῶν Λογγοβάρδων στὴν Ἰταλία καὶ ἐντείνοντας ταυτόχρονα τὶς προσπάθειές της γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ προσχώρηση τῆς Δύσης στὸ Χριστιανισμὸ καὶ στὴν Ὁρθοδοξία², ἡ Παπωσύνη ἀντιμετώπιζε τότε, φυσικά, τεράστιες ἀνάγκες πού ἔλυνε ὅμως, μερικὲς φορές, χάρις στὴν ἀστείρευτὴ ἐμπνευσή της πού συνήθως περιοριζόταν στὸ νὰ παραχαράσσει τὴ σημασία πολλῶν πραγματικῶν καταστάσεων καὶ γεγονότων.

Ἔτσι, στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων «βυζαντινῶν σκοτεινῶν αἰώνων» (μέσα ἑβδομοῦ/μέσα ἑνατοῦ αἰώνα περίπου), στὴ Δύση χαλκεύθηκε μιὰ πολὺ περίεργη ἱστορία πού, γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστον, δὲν ξέρω πότε ἀκριβῶς ἔφτασε στὸ Βυζάντιο³. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ ΚΠ τὴ χρησιμοποίησε ἀργότερα μὲ τὸση μαεστρία στὸ κεφάλαιο 27 τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν», ὥστε νὰ ὀδηγεῖ σὲ ἐρμηνεῖες πού μοῦ φαίνονται συντριπτικὲς⁴. Ὅπως ὅμως κι ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορία αὐτὴ πού χαλκεύθηκε στὴ Δύση, ὁ περίφημος κατακτητὴς τῆς Ἰταλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πατρίκιος Ναρσῆς κάλυψε τοὺς Λογγοβάρδους νὰ κατακτήσουν τὴν Ἰταλία ἐπειδὴ ἦταν δυσχερῆστῆτος ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ αὐτοκράτορα Ἰουστίνου Β' καί, κυρίως τῆς Αὐγούστας

1. Βλ. W. Ullmann, *Medieval political Thought*³, Λονδίνο 1975, σελ. 83 κέξ. 106 καὶ βιβλιογραφία, σελ. 231.

2. Βλ. O. Bertolini, *Reflessi politici delle controversie religiose con Bizancio nelle vicende del sec. VII in Italia*, SCIAM 5 (1958), σελ. 759 - 775 καὶ τὴν παλιότερη μελέτη τοῦ J. Gay, *Quelques remarques sur les papes grecs et syriens avant la Querelle des Iconoclastes (678 - 715)*, Mélanges G. Schlumberger, τόμ. Α', Παρίσι 1924, σελ. 40 κέξ.

3. Τὸ πότε ἡ ἱστορία τῆς λεγόμενης προδοσίας τοῦ Ναρσῆ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἰδιαίτερης ἔρευνας. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ υἱοθετήθηκε στὰ τέλη τοῦ ἑνατοῦ αἰώνα, παρόλο πού πρέπει νὰ ἦταν γνωστὴ νωρίτερα.

4. Βλ. πὺ πάνω, σελ. 62, σημ. 2. — Ὁ T. E. Gregory, πού ἔγραψε μιὰ μελέτη μὲ τὸν τίτλο *The Political Program of Constantine Porphyrogenitus*, Actes du XVe Congrès international d'études byzantines, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1980, σελ. 122 - 130 δὲ δείχνει νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς ἰδιαιτέρως ἀπόψεις τοῦ ΚΠ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διεθνή πολιτική.

Σοφίας πρὸς τὸ ἄτομό του. Ἡ «προδοσία» αὐτῆ τοῦ θρυλικοῦ Ναρσῆ πρὸς τὴν αὐτοκρατορία, προδοσία πού τόσο ὑποκριτικὰ δείχνει νὰ πιστεύει ὁ ΚΠ τὸ δέκατο αἰῶνα, καταφέρνει ἓνα καίριο πλήγμα στὴν αὐτοκρατορική οἰκουμένη ἰδεολογία. Πρόκειται γιὰ πραγματικότητα ἢ γιὰ θρύλο; Μᾶλλον γιὰ θρύλο, ἐπειδὴ οἱ πηγές πού εἶναι σύγχρονες μὲ τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ δὲν τὴν ἀναφέρουν καθόλου. Οὔτε ὁ Μάριος Ἀβεντικένσις, οὔτε ὁ Ἰωάννης Βικλαρένσις, οὔτε ὁ ἐπίσκοπος Τοῦρ Γρηγόριος καί, φυσικά, οὔτε οἱ καθαρὰ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς Εὐάγριος καὶ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης. Ἀντίθετα, ἡ προδοσία τοῦ Ναρσῆ ὑπάρχει στὸ βίο τοῦ πάπα Ἰωάννη Γ' (561 - 574), ὅπου μάλιστα ὁ πάπας προσπαθεῖ νὰ μεταπείσει τὸ Ναρσῆ ἀπὸ τὴν ἀπόφασή του νὰ καλέσει τοὺς Λογγοβάρδους στὴν Ἰταλία¹, γιὰ νὰ γίνῃ στὴ συνέχεια κοινοτοπία στὶς πηγές τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνα, ὅπως στὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης², στὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ ψευδο-Φρεδεγάρου³, τὴν *Origo gentis Langobardorum*⁴ καί, ἀργότερα, στὸν Παῦλο Διάκονο⁵. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη τὴν ἀγνοεῖ ὀλοκληρωτικά, γιὰ νὰ ἐμφανιστεῖ ἀκόμα περισσότερο διεστραμμένη στὸ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν»⁶ τοῦ ΚΠ καὶ εὐτυχῶς, ἐπειδὴ ἔτσι μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν πολιτικὴ σκοπιμότητά της.

Τόσο τὸ 19ο αἰῶνα ὅσο καὶ τὸν 20ό, πάρα πολλὲς διάνοιες ἀναζήτησαν τὴν προέλευση τῆς παράδοσης γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ. Σὲ μιὰ θεμελιώδη μελέτη του τοῦ 1906, ὁ J. B. Bury π.χ. ὑποστήριξε ὅτι ἡ πληρο-

1. Liber Pontificalis I, 305: ...*Tunc Romani invidia ducti suggesserunt Iustiniano et Sophiae quia «expedierat Romanis Gothis servire quam Grecis, ubi Narsis eunuchus imperat et servitio nos subiecit; et piissimus princeps noster haec ignorat, aut libera nos de manus eius, aut certe et civitate romana et nos gentibus deservimus».* quo audito Narsis dixit; «*si male feci Romanis, male inveniam».* Tunc egressus Narsis de Roma venit Campania et scripsit genti Langobardorum ut venirent et possiderent Italiam. Ut cognovit Ioannis papa quia suggestionem suam ad imperatorem contra Narsetem misissent, festinus venit Neapolim, coepit eum Ioannis papa rogare ut reverteretur Roman. . . κλπ.

2. Ἰσίδωρος Σεβίλλης, Chronicon 402: MGH AA, XI, 476: ...*Narsis patricius postquam sub Iustiniano Augusto Totilanem Gothorum regem in Italia superavit, Sophiae Augustae Iustini coniugis minis perterritus Langobardos a Pannoniis invitavit eosque in Italiam introducit.* . .

3. Ψευδο-Φρεδεγάρου, Chron. III, 65: MGH SSRM, II, 110: ...*nec multo post tempore Narsis patricius minas Iustini impr.eiusque Agustae Sophiae perterritus, eo quod Augusta ei adparatum ex auro facto muliebri, eo quod eonucus erat, cum quo filaret, direxit; et pensilariis regerit non populo. At ille respondens: «Filo filabo, de quem Iustinus imperator nec Augusta ad caput venire non possit».* Tunc Langobardus a Pannoniis invitans, cum Albueno regi Aetaliam introduxit. . .

4. *Origo gentis Langobardorum* 5: MGH SSRL, 4: . . .*ipse Alboin adduxit Langobardos in Italiam invitatos a Narsete scribarum.* . .

5. Παῦλος Διάκονος. HL II, 1: MGH SSRL, 72, ἔτος 552. HL II, 3, στὸ ἴδιο, 73, ἔτος 565. HL II, 5, στὸ ἴδιο, 75, ἔτος 567.

6. DAI 27, 14 - 37, σελ. 114.

φορία αυτή πρέπει να προέρχεται από κάποια τοπική προφορική παράδοση της περιοχής Κάπουα - Μπενεβέντο¹, όπου οι Βυζαντινοί και οι καρολίγγειοι Φράγγοι έφτασαν σε οξύτατους ανταγωνισμούς για να υποτάξουν τους λογγοβάρδους πρίγκηπες. Με βάση το ότι οι σύγχρονες πηγές του έκτου αιώνα αγνοούν ολοκληρωτικά την προδοσία του Ναρσή που αναφέρεται μόνο σε πηγές του έβδομου αιώνα, ο μεγάλος Th. Mommsen έφτασε στο σημείο να αποδώσει την πατρότητά της στον ιστορικό Σεκουνδο από το Τριδέντο που πέθανε το 612/613, έχοντας συνθέσει μια μικρή ιστορία (historiolam) των Λογγοβάρδων, όπως μάς πληροφορεί ο Παύλος Διάκονος². Παρόλο το σημαντικό πολιτικό ρόλο που διαδραμάτισε ο Σεκουνδος, μια τέτοια μικρή ιστορία σαν τη δική του βρήκε μια τόσο μεγάλη απήχηση στη Δύση τον έβδομο αιώνα, ώστε να την περιλάβει άβασάνιστα στα γραπτά του μαζί με την πληροφορία για την υποτιθέμενη προδοσία του Ναρσή ένας Ίσιδωρος Σεβίλλης, που είναι συνήθως τόσο καλά πληροφορημένος για τα πράγματα της αυτοκρατορίας; Έξάλλου, παρατηρείται και στην περίπτωση αυτή το ακόλουθο αξιοσημείωτο: όσο περνούν τα χρόνια, τόσο η παράδοση της προδοσίας «τελειοποιείται» και της προστίθενται λεπτομέρειες που είναι άγνωστες στις πρώτες πηγές που την αναφέρουν. Έτσι, η περίφημη ιστορία της «ήλακάτης» που υποτίθεται ότι έστειλε στον ευνούχο πατρίκιο ή Αύγουστα Σοφία εμφανίζεται για πρώτη φορά στο λεγόμενο χρονικό του Ψευδο-Φρεδεγάριου³ που ίσως να γράφτηκε στη Βουργουνδία γύρω στα μέσα του έβδομου αιώνα. Από εκεί, έφτασε ως την αύλη του ΚΠ στην Κωνσταντινούπολη του δέκατου αιώνα. Δεν είναι περιέργη ή τόση έφευρετικότητα ή η τόση φαντασιοπληξία ενός χρονικοῦ που ο ίδιος άγνωστος συγγραφέας του το αποκαλεί opus rusticum⁴; Ποῦ μπορεῖ

1. J. B. Burg, *The Treatise De administrando imperio*, BZ 15 (1906), σελ. 517 - 577, έδω 544.

2. Παύλος Διάκονος, HL IV, 40: MGH SSRL, 133: . . . *sequente quoque mense martio defunctus est apud Tridentum Secundus servus Christi, de quo saepe jam diximus, qui usque ad sua tempora succintam de Langobardorum gestis composuit historiolam*. . . Για τα άλλα χωρία, βλ. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 268, καθώς και για τις απόψεις του Mommsen στο Neues Archiv 5 (1880), σελ. 74. Ο Σεκουνδος από το Τριδέντο δεν ήταν όμως ένα τυχαίο πρόσωπο. Ήταν ήγούμενος και επιπλέον σύμβουλος της ορθόδοξης βασίλισσας των Λογγοβάρδων Θεοδελίνδης, με την όποια είχε στενές σχέσεις ο πάπας Γρηγόριος Α' που έπεδίωκε τον προσηλυτισμό των Άρειανών Λογγοβάρδων. Βλ. J. Richards, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages, 476 - 752*, Λονδίνο 1979, σελ. 39 - 40.

3. Ψευδο-Φρεδεγάριος III, 65: MGH SSRM, II, 110. Στο κεφάλαιο 27 του DAI, για έντελώς συγκεκριμένους πολιτικούς λόγους, η Αύγουστα Σοφία θα γίνει *Ειρήνη ή βασιλίς* (ή Άθηναία!).

4. Ψευδο-Φρεδεγάριος IV: . . . *incipit prologus cuiusdam sapientis*. . . *ego tamen, ut rusticitas et stremitas sensus mei valuit, studiosissime de hisdem libris brevitatem, quantum plus potui, aptare presumsi*. . .

νά βρῆκε τὴ λεπτομέρεια τῆς «ἡλακάτης» (adparatum, λέει τὸ κείμενό του) ἓνας ἡμιμαθῆς, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς, κληρικὸς ἀπὸ τῆ Βουργουνδία; Βέβαια, δὲν ἀποκλείεται καθόλου νὰ γνώριζε τὴ μικρὴ ἱστορία τῶν Λογγοβάρδων πού εἶχε γράψει ὁ Σεκουῦνδος ἀπὸ τὸ Τριδέντο, ἀλλά, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου IV¹, γνώριζε καὶ τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης καὶ ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης δὲν ἀναφέρει πουθενὰ τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἡλακάτης. Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλη γιατί τὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου σὰν ἱστορικὴ πηγὴ ἀποτελεῖ, ἀκόμα καὶ στίς μέρες μας, ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα ἄλυτα αἰνίγματα ὀλόκληρης τῆς Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας.

IVB. ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟ-ΦΡΕΔΕΓΑΡΙΟΥ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Σύμφωνα μὲ τὸν πιὸ ἀξιόλογο ἱστορικὸ τῆς «Λατινικῆς Γραμματείας τοῦ Μεσαίωνα» Max Manitius, τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου εἶναι τὸ μοναδικὸ μεγάλο ἱστορικὸ ἔργο πού γράφτηκε τὸν ἔβδομο αἰώνα². Πρόκειται γιὰ ἓνα χρονικὸ, χωρισμένο σὲ τέσσερα βιβλία, ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸ 642, μὲ μερικὲς προσεκτάσεις ὡς τὸ 658. Ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη παραδέχεται σήμερα ὅτι τὸ χρονικὸ εἶναι ἔργο ἑνὸς μοναδικοῦ συγγραφέα καὶ ὄχι δυὸ ἢ τριῶν, ὅπως πίστευαν στὴν ἐποχὴ τους ὁ B. Krusch³, ἐκδότης τοῦ κειμένου, καὶ ὁ G. Schnürer⁴. Εἴρουμε ἐπίσης ὅτι ἡ σύνθεση τῆς χρονογραφίας αὐτῆς ἦταν διαφορετικὴ τὸν ἔβδομο αἰώνα ἀπ' ὅ,τι εἶναι σήμερα. Τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ κατάγονται ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ἔβδομου αἰώνα, ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄγδου (Parisinus latinus 10910). Γιὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ 584 ὡς τὸ 642 πού εἶναι καὶ πρωτότυπο (ὡς τότε συμπτύσσει τὴν ἱστορία τοῦ ἐπίσκοπου Τοῦρ Γρηγόριου), τὸ χρονικὸ μας γνωρίζει ὅπωςδῆποτε τὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης ἀλλά, ὅπως τὸ περιεχόμενό του ἔχει σὰν ἐπίκεντρο τὴ Βουργουνδία, οἱ νεώτεροι φιλόλογοι κατέληξαν νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ ἀνώνυμος συντάκτης του ἦταν Βουργουνδίας⁵.

1. Ψευδο-Φρεδεγάριος, στὸ ἴδιο: . . . itaque beati Hieronimi, Ydicii et cuiusdam sapientis seo Hysidori, immoque et Gregorii chronicis a mundi originem dilientissime percurrens. . .

2. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 223. Πρβλ. ἐπίσης F. L. Ganshof, *L'historiographie dans la monarchie franque sous les Mérovingiens et les Carolingiens*, *SCIAM* 17 (1970), σελ. 631 - 685, ἐδῶ 637 κέξ.

3. B. Krusch, *Die Chronicae des Sogenannten Fredegar*, *Neues Archiv* 7 (1882), σελ. 240, 494.

4. G. Schnürer, *Die Verfasser der Sogenannten Fredegar - chronik*, Freiburg 1900 (Collectanea Friburgensia, fasc. IX.).

5. Βλ. L. Halphen, *Une théorie récente sur la chronique du Pseudo-Frédegaire*, *RH* 79 (1902), σελ. 41 κέξ.

Ἐκ τῆν ἀποψη τοῦ περιεχομένου του, εἶπαμε κιόλας ὅτι μόνο τὸ τέταρτο βιβλίο του εἶναι πρωτότυπη ἱστορία. Πιὸ συγκεκριμένα, τὸ πρωτότυπο τέταρτο βιβλίο συνεχίζει μιὰ ἐπιτομὴ τῶν βιβλίων 2 - 6 τῆς φραγγικῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγόριου, ἐπίσκοπου Τούρ. Αὐτὴ ἡ ἐπιτομὴ τῶν βιβλίων 2 - 6 τοῦ Γρηγόριου Τούρ ἀποτελεῖ καὶ τὸ τρίτο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας. Τὰ δυὸ πρῶτα βιβλία του ἔχουν τὸ ἀκόλουθο περιεχόμενο, ἀρκετὰ πρωτότυπο γιὰ μιὰ τυπικὴ χρονογραφία, ὅπως θὰ προσπαθῆσω νὰ δείξω πιὸ κάτω:

Τὸ πρῶτο βιβλίο: 1 - 24: *Liber generationis* (ποῦ ἔγραψε ὁ Ἰππόλυτος τοῦ Ρορτο γύρω στὸ 235 μ.Χ.). 25: κατάλογος παπῶν τῆς Ρώμης ὡς τὸ 642 (ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ). 26: χρονικὸ ὡς τὸ 641 (πάλι ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ).

Τὸ δεύτερο βιβλίο εἶναι ἀκόμα πιὸ περίεργο σὲ περιεχόμενο: 1 - 49: ἐμβόλιμα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Ἁγίου Ἰερώνυμου. 49 - 56: ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ ἐπίσκοπου Ὑδάτιου. 57 καὶ 59: μιὰ ἱστορία τοῦ Θεοδώριχου τοῦ Μεγάλου (ἀπὸ τὰ *Gesta Theoderici regis*, σήμερα χαμένα). 58: μύθος γιὰ τὴ διαμάχη ἀνάμεσα στὸ βασιλεῖα τῶν Φράγγων Χλωδοβίκο καὶ τὸ βασιλεῖα τῶν Βησιγόθων Ἀλάρικο Β'. 60 καὶ 61: μιὰ ἱστορία τῶν Βανδάλων. 62: μιὰ περίεργη ἱστορία σχετικὰ μὲ τὸν Ἰουστινιανό, τὸ Βελισάριο καὶ τὶς γυναῖκες τους, ἱστορία ποῦ καταλήγει στὴν ἀνάκτηση τῆς Δύσης (πάλι ἀπὸ ἄγνωστη πηγὴ).

Τὸ πρῶτο πράγμα ποῦ μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε στὸ δεύτερο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας μὲ τὸ περίεργο περιεχόμενο εἶναι ἀκριβῶς ὅτι περιέχει αὐτὸ ποῦ ἀναζητούσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, δηλαδὴ μιὰ συνολικὴ ἐρμηνεία γιὰ τὴν ἄλωση τῆς Δύσης τὸν πέμπτο αἰῶνα καὶ τὴν ἀνάκτησή της τὸν ἕκτο. Ἀρχικά, στὰ τμήματα τῶν χρονικῶν τοῦ Ἰερώνυμου καὶ τοῦ Ὑδάτιου περιγράφονται οἱ σχέσεις Ρωμαίων καὶ Βαρβάρων καὶ ἡ προοδευτικὴ ἄλωση τῆς Δύσης. Στὴ συνέχεια, ἐπιχειρεῖται μιὰ μυθικὴ γενεαλογία τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων σὰν δικαιολογητικὸ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς οἱ ἡγεμόνες αὐτοὶ κατέκτησαν τὴ ρωμαϊκὴ Δύση. Ἐπειτα, μετὰ τοὺς Ὀστρογόθους καὶ τοὺς Βανδάλους δηλαδὴ, ἔρχεται ἡ σειρά τῶν πρώτων ὀρθόδοξων Βαρβάρων τῆς Δύσης, τῶν Φράγγων, ποῦ νίκησαν τοὺς Ἀρειανοὺς Βησιγόθους (μὲ ἐνεργὸ συμβολὴ τῆς αὐτοκρατορίας) τὸ 507/508¹. Τέλος, ὑπάρχει μιὰ πολὺ περίεργη ἱστορία, ὅπως εἶπαμε, ποῦ δείχνει τὸ πόσο ἰδιόρρυθμος, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ἀναξιόπιστος, ἦταν ὁ Ἰουστινιανὸς ποῦ ἀνακατέλαβε τὴ Δύση τὸν ἕκτο αἰῶνα καὶ πόσο ἀξιόλογος ἦταν ὁ στρατηγὸς Βελισάριος, θύμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ σὲ τόσες περιπτώσεις. Ἐδῶ εἶναι περιττὸ νὰ τονίσουμε ὅτι τὸ χρονικὸ μας ἔχει τὶς ἴδιες περίπου ἀπόψεις ποῦ βρίσκονται καὶ στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη ὅπως τὴ διασκεύασε ὁ ΚΠ. Ἀποκηρύσσοντας λοιπὸν ἕμμεσα τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸ ἀνώνυμο χρονικὸ τοῦ ἔβδομου αἰῶνα τοποθετεῖ

1. Πρβλ. «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. Ζ', σελ. 144.

τις ιδεολογικές βάσεις για τη διακοπή τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμενικῆς παράδοσης στὴ Δύση, ἔστω κι ἂν ἡ μορφή ποὺ ἔχει σήμερα ὀφείλεται σὲ κάποιον ἢ σὲ κάποιους ποὺ τὸ διασκεύασαν ἴσως ἀργότερα, παραχαράσσοντας τὴ μορφή ποὺ εἶχε ὅταν γράφτηκε. Τὸ θέμα εἶναι ποιοὶ καὶ γιὰ ποιοὺ λόγο τὸ διασκεύασαν ἔτσι.

Εἶπαμε ὡς τώρα ὅτι στὸ τρίτο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας ποὺ συμπτύσσει τὴ φραγγικὴ ἱστορία τοῦ Γρηγόριου Τούρ ὑπάρχει ἡ ἱστορία γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ, ὅπου κάνει τὴν ἐμφάνισή της γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ἡ λεπτομέρεια τῆς ἡλακιάτης, ἐνῶ ἡ ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς ἄγνωστο στὴ φραγγικὴ ἱστορία τοῦ Γρηγόριου Τούρ. Στὸ ἴδιο τρίτο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀκόλουθες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ Ναρσῆ: III, 44, σελ. 106: ὁ φράγγος βασιλέας Θευδίζερτος Α' τρέπει σὲ φυγὴ τὸ Ναρσῆ στὴν Ἰταλία. III, 50, στὸ ἴδιο: ὁ φράγγος στρατηγὸς Βουκκελίνος (Βουτελίνος) νικάει καὶ τὸ Βελισάριο καὶ τὸ Ναρσῆ στὴν Ἰταλία, ὁ Βελισάριος μάλιστα σκοτώνεται στὴ μάχη (κάτι ποὺ τὸ χρονικὸ μας ἀναφέρει γιὰ πρώτη φορὰ στὸ βιβλίο II, 62, σελ. 88), ἀλλὰ, στὴ συνέχεια, ὁ Ναρσῆς νικάει καὶ σκοτώνει τὸ Βουκκελίνο. Καὶ εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο ὅτι, στὴ διάρκειά τῆς μεγάλης ἐκστρατείας του στὴν Ἰταλία, ὁ Ναρσῆς ἀντιμετώπισε νικηφόρα τοὺς Φράγγους πολλὰς φορές¹. Τὸ κείμενο τοῦ χρονικοῦ μας ὅμως τονίζει ἰδιαίτερα τὸν «ἀντιφραγγισμό» τοῦ μετέπειτα «προδότη» τῆς αὐτοκρατορίας Ναρσῆ.

Γραμμένο ἢ ὄχι στὴ Βουργουνδία τῶν Μεροβίγγειων βασιλέων, τὸ χρονικὸ μας εἶναι ἐμφανεστάτα ἀντιλογοβαρδικό, ὅπως ἀντιλογοβαρδικὴ εἶναι ἡ φραγγικὴ ἱστορία τοῦ Γρηγόριου Τούρ, τὰ γραπτὰ τοῦ πάπα Γρηγόριου Α' τοῦ Μεγάλου καὶ ἀρκετὰ ἄλλα δυτικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς. Ὁ ἀντιφραγγισμὸς τοῦ ὑποτιθέμενου προδότη Ναρσῆ ποὺ τονίζεται ἐδῶ ταιριάζει θαυμάσια γιὰ νὰ ἀποδείξει, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, ὅτι ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὸ Ναρσῆ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ σὲ ἐπέκταση, τὸν ἕκτο αἰῶνα εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τῆς αὐτοκρατορίας. Φυσικά, δὲ βρισκόμαστε ἀκόμα στὴν ἐποχὴ τῆς Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς, ὅποτε τὸ βαρὺ ἐπιχείρημα θὰ εἶναι τὸ ἀκόλουθο: ὁ Μέγας Κωνσταντίνος ἄφησε τὴ Δύση στοὺς Πάπες Ρώμης, ἄρα κάθε κατάκτησή της ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ εἶναι παράνομη². Ὅπως δὲ ἴσως, δὲν ἀποκλείεται καθόλου, ἡ διασκευὴ τοῦ χρονικοῦ μας μετὰ τὰ μέσα τοῦ ἑβδομοῦ αἰῶνα νὰ εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ μιὰ τέτοια ιδεολογικὴ διαδικασία. Τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ χρονικοῦ μας ἐπιμένει ὅτι οἱ Πάπες Ρώμης

1. Βλ. Ἄγαθια, τὰ βιβλία Α' καὶ Γ', passim.

2. Παρόλα αὐτὰ, ἡ ἀνισομερὴς διήγηση τῆς ἀνάκτησης τῆς Δύσης στὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη μοιάζει νὰ ὑποδηλώνει ὅτι ἡ Ἀφρικὴ δὲν περιλαμβάνεται στὴ Δύση, σύμφωνα μὲ τὴ νέα πολιτικὴ θεωρία, καὶ αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς φυσικό, ἀφοῦ στὰ χρόνια τοῦ Θεοφάνη ἡ Ἀφρικὴ κατέχεται ἀπὸ τοὺς Ἀραβες καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς Δυτικούς.

συνεχίζουν τὴ Γένεση ὡς τὸ 642. Ἡ καταδίκη πάντως τῆς βυζαντινῆς κατάκτησης τῆς Ἰταλίας εἶναι ἀναμφισβήτητη. Ἡ κατάκτησή της ἀπὸ ἄτομα σὰν τὸ Ναρσή γίνεται ἡ αἰτία νὰ ὑποταχθεῖ, ἀμέσως μετὰ, στοὺς Λογγοβάρδους. Μὲ τὸν περίπλοκο αὐτὸ τρόπο πού δὲ διατυπώνεται χωρὶς περιστροφές, ἡ Δύση ἐπιτίθεται γιὰ πρώτη φορά ἐνάντια στὴν αὐτοκρατορική οἰκουμενική ἰδεολογία, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς* ἀπὸ τὴν Παπωσύνη. Τὸ λεγόμενον χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἀρχές πού ὁδήγησαν στὴ δημιουργία τῆς *Κωνσταντίνειας Λωρεᾶς*.

IVγ. Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΣ Ο Β΄

Τὸ πρωτότυπο μέρος τοῦ χρονικοῦ μας, ὅπως εἶπαμε, εἶναι τὸ τέταρτο βιβλίο. Ἐκεῖ τελικά, περιμένουμε νὰ δοῦμε τὶς πραγματικὲς ἀπόψεις τοῦ ἄγνωστου συγγραφέα.

Στὰ τελευταῖα του κεφάλαια, ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ μας φτάνει ὡς τὸ 642, χρόνον πού αὐτοκράτορας ἔγινε ὁ Κώνστανς Β΄ (IV, 81, σελ. 162). Μετὰ ἀπὸ μιὰ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὶς ἀραβικὲς κατακτήσεις πού, πολλὲς ἀπ' αὐτὲς εἶχαν συντελεστεῖ ὄχι στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Κώνσταντα ἀλλὰ πολὺ νωρίτερα, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡράκλειου (στὸ κείμενον τονίζονται οἱ ἀπώλειες τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀφρικῆς), ὁ συγγραφέας μας δὲ διστάζει νὰ γράψει τὰ ἀκόλουθα ὑπερβολικά καὶ καταπληκτικά: ὁ Κώνστανς ἔγινε φόρου ὑποτελὴς στοὺς Σαρακηνοὺς καὶ διατήρησε ὑπὸ τὴν ἐξουσία του μόνον τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μερικὲς ἐπαρχίες καὶ νησιά! Ὁ Κώνστανς ὅμως, συνεχίζει ὁ συγγραφέας μας, κατόρθωσε νὰ ἀνασυντάξει τὶς δυνάμεις του (*resumptis viribus*), ἀνέκτησε μερικὰ (*aliquantisper recoperans*) καὶ ἀνήθηκε νὰ πληρώσει στοὺς Ἀραβες τὸ φόρο τῆς ὑποτελείας. «Μὲ ποῖο τρόπο ὅμως τὰ κατόρθωσε αὐτὰ ὁ Κώνστανς, λέει ὁ χρονογράφος μας (ὡς τὸ 658), αὐτὸ θὰ τὸ διηγηθῶ, ἂν ἐπιτρέψει ὁ Θεός, μέσα στὰ πλαίσια πού θὰ μοῦ γίνῃ γνωστὸ» (*quemadmodum haec factum fuisset aeventum, anno in quo expletum est in ordine debeto referam et scribere non selebo, donec de his et alies optata, si permiserit Deus, perficiam, uius libelli cumta mihi ex veretate cogneta inseram*).

Οἱ πληροφορίες ὅμως πού δίνει τὸ χρονικὸ μας γιὰ τὴν αὐτοκρατορία σταματοῦν ἐδῶ, στὸ 658. Εἶναι ἐπόμενο νὰ συμπεράνουμε ὅτι, ὅπως μᾶς προειδοποιεῖ ὁ ἄγνωστος συγγραφέας, εἴτε δὲν ἔμαθε τίποτα γιὰ τὴ μετέπειτα δράση τοῦ αὐτοκράτορα, εἴτε τὸ ἔμαθε, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἐπέτρεψε ὁ Θεὸς νὰ τὸ γράψῃ. Ὁ F. Lot ὑποθέτει ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ δὲ διηγεῖται τὴ «σικιλικὴ περιπέτεια» τοῦ αὐτοκράτορα ἐπειδὴ δὲν τὴν ἤξερε. Καὶ νὰ τὰ συμπεράσματα

τοῦ F. Lot: terminus a quo εἶναι τὸ 658/659. Terminus ad quem εἶναι τὸ 661¹!

Μετὰ τὸ 658 ὁμοῦς, ὁ Κώνσταντ Β' δὲν εἶχε, ἔτσι ἀπλά, μιὰ σικελικὴ περιπέτεια. Μὲ μιὰ ἐπιβλητικὴ στρατιὰ ἐπιχείρησε νὰ καταλάβει ὀλόκληρην τὴν Ἰταλία, καὶ αὐτὸ ἔγινε τὸ 663 καὶ ὄχι τὸ 661². Ἀποβιβάστηκε στὸν Τάραντα, κέρδισε μερικὲς πρώτες νίκες, συνάντησε πεισματικὴ ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους ὅταν πολιορκοῦσε τὸ Μπενεβέντο, ἀποτραβήχτηκε στὴ Νεάπολη, ἀκολουθώντας τὴν Τυρρηνικὴ ἀκτὴ ἔφτασε στὴ Ρώμη, ὅπου ὁ τότε πάπας Βιταλιανὸς (657 - 672) βγήκε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, στὸ ἕκτο μιλιάριο, γιὰ νὰ προῦπανθήσει αὐτὸν τὸν αὐθεντικὸ ρωμαῖο αὐτοκράτορα³. Μετὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 663, πῆγε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Σικελία, ὅπου ἔμεινε πέντε χρόνια περίπου, ὥσπου δολοφονήθηκε τὸ 668. Πρόθεση τῆς ἰταλικῆς ἐκστρατείας του δηλαδὴ, δὲν ἦταν τὸ νὰ ἐγκαταστήσει τὴν ἔδρα του στὴ Ρώμη, ὅπως μᾶς διηγεῖται ἡ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (σελ. 348) καί, μάλιστα, ὅτι οἱ Κωνσταντινουπολίτες (οἱ Βυζάντιοι) ἐναντιώθηκαν σ' αὐτὸ τὸ αὐτοκρατορικὸ σχέδιο. Αὐτὰ ὅλα γράφτηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων. Ὅπως δὲ ἴσως ὁ συγγραφέας τοῦ λεγόμενου χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου δείχνει νὰ τὰ ἀγνοεῖ ὅλα αὐτά, ἐνῶ ἡ διήγησις τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη εἶναι ἰδιαίτερα ὑποπτὴ καὶ στὸ σημεῖο αὐτό⁴.

Ἔτσι ἀποσιωπᾶται ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κωνσταντ Β' στὴν Ἰταλία στὰ χρόνια 663 - 668, ἐπέμβασις ποῦ, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, δείχνει καθαρὰ τὸ πόσο οἰκουμενικὴ καὶ ἐνιαία εἶναι ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία τὸν ἑβδόμο αἰῶνα⁵. Πέθανε πράγματι ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ μας μετὰ τὸ 658, ἢ τὸ κείμενό του λογοκρίθηκε ἀργότερα καὶ ἐξαφανίστηκαν συστηματικὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποῦ θύμιζαν Ἰουστινιανό, ὅπως ἡ ἐπέμβασις στὴ Δύση τοῦ Κωνσταντ Β'; Ἀργότερα, στὰ χρόνια 720 - 730, ὁ πάπας Γρηγόριος Β' (715 - 731), γράφοντας στὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο, θὰ τοῦ ὑπενθυμίσει μὲ ἀποτροπιασμὸ τὸ πῶς ὁ ἀμαρτωλὸς αὐτοκράτορας Κώνσταντ εἶχε τιμωρηθεῖ ἀπὸ

1. F. Lot, *Encore la chronique du Pseudo-Frédégair*, RH 115 (1914), σελ. 305 - 337.

2. Βλ. Α. Στράτου, *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰῶνα*, τόμ. Δ', Ἀθήνα 1972, σελ. 216 κέξ. Α. Guillou, *Régionalisme et indépendance dans l'empire byzantin au VIIe siècle. L'exemple de l'Exarchat et de la Pentapole d'Italie*, Ρώμη 1969, σελ. 102 κέξ. Δὲ μοῦ ἦταν τελικὰ δυνατὸ νὰ συμβουλευτῶ τὴ μελέτη τοῦ P. Corsi, *La spedizione italiana di Costante II*, *Nicolaus* 4 (1975), σελ. 343 - 392.

3. *Liber Pontificalis* I, 343.

4. Ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀναστάσιου Βιβλιοθηκάρχου, σελ. 218 - 219 εἶναι πιστὴ ἀπόδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου.

5. Ἡ γνώμη τοῦ J. Richards (στὸ ἴδιο, σελ. 194) εἶναι ὅτι ὁ Κώνσταντ δὲν εἶχε τὴ διάθεσι νὰ ἐγκαινιάσει μιὰ ἰουστινιανεία ἀνάκτῃσι. Ἦθελε μόνον νὰ σταθεροποιήσῃ ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν (!) καὶ νὰ ἀποτρέψῃ περισσότερες ἀπώλειαι.

τὸ Θεὸ γιὰ τὴ διαγωγή του ἀπέναντι στὸν πάπα Μαρτίνο Α' (649 - 654)¹.

Ὁ καταδικασμένος ἀπὸ τὴν Παπασύνη αὐτοκράτορας Κώνσταντς ὁ Β' δὲν εἶχε καλύτερη τύχη στὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου. Ἡ ἰδιαίτερα προσβλητική γι' αὐτὸν μνεία ὅτι στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας του δὲν ἀπέμειναν στὴν αὐτοκρατορία παρὰ ἡ Κωνσταντινούπολη καὶ λίγες ἐπαρχίες καὶ νησιὰ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ συγγραφέας δὲ μᾶς λέει τὸ πῶς ὁ Κώνσταντς κατόρθωσε νὰ ἀνακτήσει κι αὐτὰ ἀκόμα τὰ λίγα ἐδάφη ποὺ ὁ συγγραφέας μας παραδέχεται ὅτι ἐπανῆλθαν στὴν ἐξουσία τῆς αὐτοκρατορίας. Τώρα πιά ὅμως ἀρχίζει νὰ γίνεται φανερό ὅτι, στὴ διάρκεια τῶν λεγόμενων σκοτεινῶν αἰώνων, στὴ Δύση ὑπῆρχαν δυνάμεις ποὺ τίς ἐνδιέφερε ἡ διακοπὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμενικῆς ιδεολογίας². Αὐτὲς οἱ δυνάμεις λοιπὸν βρῆκαν τὴν ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ Ναρσῆ σὰν ἀντίδοτο στὴ reconquista τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴ σιγὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κώνσταντα Β' στὴν Ἰταλία σὰν ἀντίδοτο στὸν κίνδυνο ποὺ σήμαινε γι' αὐτὲς τὸν ἔβδομο αἰῶνα κιόλας, μιὰ ἐνιαία αὐτοκρατορική οἰκουμενικὴ ιδεολογία σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Στὸ λεγόμενο χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου ἐμφανίζεται καθαρὰ ἡ προσπάθεια τῆς Δύσης νὰ διακόψει τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση, κάτι ποὺ, τὸ δέκατο αἰῶνα, ὁ ΚΠ θὰ ὑποχρεώσει τὴ χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη νὰ υἱοθετήσει κι αὐτὴ σὰν ἐπίσημη κρατικὴ βυζαντινὴ ἀποψη πάνω στὶς σχέσεις μὲ τὴ Δύση.

V. ΓΙΑ ΠΟΙΟ ΛΟΓΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΕ ΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀντιληφθοῦμε εἶναι ὅτι τὸ λεγόμενο «μεγάλο χάσμα»³ στὴ Βυζαντινὴ Γραμματεία ἀρχίζει χρονικὰ ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου ἡ Δύση διακόπτει τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση. Τὸ «μεγάλο χά-

1. Βλ. J. Gouillard, *Aux origines de l'Iconoclisme: Le témoignage de Grégoire II?*, TM 3 (1968), σελ. 243 - 307, ἰδιαίτερα σελ. 295 γιὰ τὸ πρῶτο ἀποσπασμα τοῦ Κωνσταντα Β'.

2. Ὁ πάπας Γρηγόριος Β' λέει καθαρὰ (Gouillard, στὸ ἴδιο, σελ. 297): . . . Καὶ ἀξιῶς καὶ ἡμᾶς τὴν ὁδὸν Μαρτίνου πορευθῆναι, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλῶν ὠφέλειαν θέλομεν ζῆσαι καὶ ἐπιζῆσαι, ὅτι πᾶσα ἡ δύσις εἰς τὴν ἡμετέραν ταπεινώσιν ἔχει τὴν ἀπόβλεψιν, εἰ καὶ οὐκ ἡμεῖς τοσοῦτοι, ἀλλ' ἐκεῖνοι μεγάλην πίστιν ἔχουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ὃν ἐπαγγέλλη καταλύσαι καὶ ἀφανίσαι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου Πέτρου, ὃν πᾶσαι αἱ βασιλεῖαι τῆς δύσεως Θεὸν ἐπίγειον ἔχουσιν, καὶ εἰ τοῦτο τολμήσεις δοκιμάσαι, ὄντως, ἐκδικῆσαι ἔχουσιν οἱ τῆς δύσεως καὶ τοὺς ἀνατολικούς οὗς ἠδίκησας. . . Πρβλ. καὶ Θεοφάνη, σελ. 408, 21 κέξ. (πρὸ πάνω, σελ. 65, σημ. 2). — Ἐπίσης E. Caspar, *Papst Gregor II und der Bilderstreit*, Zeitschrift für Kirchengeschichte 52 (1933), σελ. 72 - 89.

3. Εἰσηγητὴς τοῦ ὅρου «τὸ μεγάλο χάσμα» (la grande brèche) εἶναι ὁ Δ. Α. Ζακυθηνός, *La Grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénisme, du septième au neuvième siècle*, Χαριστήριον εἰς Ἀναστάσιον Κ. Ὁρλάνδον, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1966, σελ. 300 - 326.

σμα» στα Γράμματα παύει να υπάρχει τότε, όταν οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας, παραδεχόμενοι ως ένα βαθμό τις δυτικές αξιώσεις για ισοτιμία, δίνουν στη βυζαντινή πολιτική οικουμενική ιδεολογία ένα νέο περιεχόμενο και τη στρέφουν προς νέους προσανατολισμούς. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, καταστρέφουν ή λογοκρίνουν αυστηρά όσα κείμενα αφήνουν να διαφανεί ή παλιά οίκουμενική αντίληψη, ή στηριγμένη στο έργο του Ίουστινιανού, ενώ παράλληλα προσπαθούν να δημιουργήσουν μια νέα ιστορική παράδοση που να στηρίζεται στο έργο του Μεγάλου Κωνσταντίνου, όπως το παρουσιάζει ή Κωνσταντινεία Δωρεά. Έξαφανίζονται ή παραποιούνται όσα είναι αντίθετα προς τη νέα πολιτική κατεύθυνση, θυσιάζονται Ίουστινιανός, Ναρσής, Κώνσταντ Β', έξαρχάτο της Ραβέννας, και έξυμνοούνται πάπες που οι βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν καταδιώξει, πάπες όπως ο Μαρτίνος Α' και ο Γρηγόριος Β'.

Φυσικά, όρισμένοι πρώιμοι βυζαντινοί ιστορικοί σώζονται σε έπιτομές από τον πατριάρχη Φώτιο, αλλά φαίνεται ότι η Μακεδονική δυναστεία τους διασώζει άκριβώς για να είναι δυνατό να αποδοθεί ή άπώλεια της Δύσης (που ταυτίζεται πια με την κατάκτησή της από τους Βαρβάρους τον πέμπτο αιώνα) σε μια σειρά βυζαντινές παραχωρήσεις, όπως αυτή ή υποτιθέμενη παραχώρηση του Ζήνωνα. Το βασικό είναι να μη φανεί ότι ή βυζαντινή οίκουμενικότητα στηριζόταν στο κατακτητικό έργο του Ίουστινιανού και καταστράφηκε άργότερα. Παράλληλα, άρχίζει και κερδίζει έδαφος στο Βυζάντιο ή παράδοση που στηρίζεται στην Κωνσταντινεία Δωρεά. Στη Δύση πάλι, ο Άναστάσιος Βιβλιοθηκάριος που έχει μεταφράσει λατινικά το βίο του πάπα Μαρτίνου Α' που διώχθηκε από τον Κώνσταντα¹, στηρίζεται στην Κωνσταντινεία Δωρεά γράφοντας την *Chronographia tripartita* και προσέχει ιδιαίτερα εκεί να παραλείπει πολλά γεγονότα της έποχής του Ίουστινιανού².

Είναι προς τιμήν της έλληνικής έπιστήμης ότι τόλμησε να μιλήσει καθάρα για «δήθεν μεγάλη σιγή» των Γραμμάτων στο Βυζάντιο στη διάρκεια των λεγόμενων «σκοτεινών αιώνων»³. Όσο όμως κι αν είναι σωστή, ή άποψη αυτή δέν έξήγησε για ποιο λόγο μπορεί να χάθηκαν τόσα άξιόλογα έργα, ούτε για ποιο λόγο στη διάρκεια του «μεγάλου χάσματος» το Βυζάντιο έμφανίζεται να έχει άσήμαντη προσφορά στη λεγόμενη «καρολίγγεια αναγέννηση των Γραμμάτων» στη Δύση⁴. «Αν λοιπόν, στη διάρκεια του όγδοου αιώνα, το Βυζάντιο

1. Βλ. P. Peeters, *Une vie grecque du pape St. Martin Ier*, AB 51 (1933) σελ. 225 κέξ., όπου αναφέρεται, άνάμεσα σε άλλα, ότι ο Μ. Κωνσταντίνος έχτισε τη βασιλική του Λατερανού.

2. Βλ. Manitius, *GLLM*, τόμ. Α', σελ. 686, σχετικά με το Άναστάσιο Βιβλιοθηκάριο, 101, 117. Έπίσης C. de Boor στην έκδοση Θεοφάνη, τόμ. Β', σελ. 403.

3. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, *Η δήθεν «μεγάλη σιγή» των Γραμμάτων εν Βυζαντίω*, ΕΕΒΣ 38 (1971), σελ. 5 - 26.

4. Άνάμεσα στα άλλα, βλ. Lemerle, *Humanisme*, σελ. 74 κέξ.

προσέφερε λίγα μόνο στη Δύση, δὲν εἶναι ἐπειδὴ ἡ Δύση ἦταν ἀνίκανη νὰ ἀφομοιώσει περισσότερα· εἶναι ἐπίσης καὶ κύρια, ἐπειδὴ τὸ Βυζάντιο δὲν εἶχε νὰ τῆς προσφέρει καὶ σπουδαῖα πράγματα»¹.

Ὁ C. Mango, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ καταλυτικὴ αὐτὴ κρίση, ἔχει δίκιο μὲ τὸν τρόπο του. Ἄν μπορούσε κανεὶς νὰ σχηματοποιήσει τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῶν λεγόμενων σκοτεινῶν αἰώνων, ἐκεῖνο πού θὰ ἔπρεπε νὰ εἰπωθεῖ εἶναι ὅτι ἡ Δύση ἐπεμβαίνει στὴν Ἰταλία καὶ τὴν ἀποσπάει ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ κυριαρχία. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι καὶ τὸ Βυζάντιο δὲν προσπαθεῖ νὰ συγκαταστήσει τὴν Ἰταλία μὲ τὸ ὑπόβαθρο τῆς παλαιᾶς οἰκουμενικῆς παράδοσης. Παρόλο πού βλέπει καθαρὰ ὅτι ἡ Παπωσύνη ἀπέσπασε τὴ Δύση ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, ὁ P. Lemerle, παραθέτοντας τὶς πληροφορίες πού δίνει γιὰ τὴν αὐτοκρατορία τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου, ἐπιμένει νὰ μὴ βλέπει καθόλου ἐκεῖ μέσα τὸν αὐτοκράτορα Κώνσταντα Β' ². Ὅμως μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι τὸ χρονικὸ αὐτὸ ἔχει μιὰ ἰδιαίτερη σχέση μὲ τὴ δράση τοῦ ἄτυχου αὐτοῦ αὐτοκράτορα πού παρουσιάζεται σὰν ἀνεπαρκῆς καὶ ὑποκάτω τῶν περιστάσεων. Μοῦ φαίνεται πολὺ δύσκολο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Κώνσταντος Β' συνεχίζει μέσα στὰ ἴδια ἀκριβῶς πλαίσια μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ Α', τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση καὶ ὅτι αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν τόσο ἐπικίνδυνη αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ παράδοση ἐπιχειρεῖ ἡ Δύση νὰ διακόψει, τόσο μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ Ναρσῆ ὅσο καὶ μὲ τὴν παραποίηση τῶν κατορθωμάτων τοῦ Κώνσταντα Β' ἀπὸ τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου.

Πότε τὸ ἐπιχείρησε καὶ τὸ πέτυχε αὐτὸ ἡ Δύση; Ἄν τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου δὲν εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ἑβδομοῦ αἰώνα ἀλλὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ ὄγδου ³, τότε, τὴν ἐποχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς Εἰκονομαχίας βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ ἔντονη προσπάθεια γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ μιὰ παπικὴ ἰδεολογία ἀπέναντι στὴν αὐτοκρατορικὴ πού ἐπιμένει στὰ παλαιὰ σχήματα. Χάρη σ' αὐτὰ τὰ παλαιὰ σχήματα, ὁ αὐτοκράτορας Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος προσπαθεῖ δυὸ φορές νὰ ἐπαναλάβει τὶς πράξεις τοῦ Κώνσταντα Β' ⁴. Καθὼς ἀντιστέκεται μὲ ἐπιτυχία, ὁ πάπας Γρηγόριος Β' καταδικάζει γιὰ πάντα τὴ μνήμη

1. C. Mango, *La culture grecque et l'Occident au VIIIe siècle*, SCIAM 20 (1973), σελ. 683 - 721. Πρόκειται γιὰ τὴν τελικὴ φράση τῆς μελέτης.

2. P. Lemerle, *Les répercussions de la crise de l'empire d'Orient au VIIe siècle sur les pays d'Occident*, SCIAM 5 (1958), σελ. 713 - 731.

3. Βλ. J. M. Wallace-Hadrill, *The Fourth Book of the Chronicle of Fredegar*, Ἐδιμβούργο 1960.

4. Βλ. R. Cessi, *La crisi dell'Esarcato Ravennate agli inizi dell'Iconoclastia*, *Atti del Istituto di Scienze Storiche* 93, 2, Βενετία 1933/1934, σελ. 1671 - 1695. Ἐπίσης O. Bertolini, *Quale fu il vero obiettivo assegnato in Italia da Leone III «Isaurico» all'armata di Manes, stratego dei Cibyrreoti?* BF 2 (1967), σελ. 15 - 49.

τοῦ αὐτοκράτορα Κώνσταντα¹. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἔχει δίκιο ὁ C. Mango, ὅταν λέει ὅτι, στὴ διάρκεια τοῦ ὄγδου αἰώνα, τὸ Βυζάντιο δὲν εἶχε νὰ προσφέρει σπουδαῖα πράγματα στὴ Δύση. Μόνο τὴν παλιὰ αὐτοκρατορικὴ οἰκουμενικὴ ἰδεολογία ποὺ δὲ χρησιμεύει πιά στὴ Δύση κι αὐτὸ τὸ βλέπει καθαρὰ ἡ Παπωσύνη.

Ἔτσι, τὸ ἐπιχείρημα τῆς πρόσκλησης τῶν Φράγγων στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ πολεμήσουν ἐκεῖ τὸν ἐχθρὸ τῆς αὐτοκρατορίας, τοὺς Λογγοβάρδους, ἐμφανίζεται σὰν κάτι τὸ ἐντελῶς φυσικό. Πρόκειται γιὰ τὴν *dei amata amicitia*², τὴν *antiqua unitas*³ ἀνάμεσα στοὺς Φράγγους καὶ τὴν αὐτοκρατορία, ποὺ κατάγεται ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Α' καὶ τὸ Χλωδοβίκο καὶ συνεχίζεται μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ Α' καὶ τὸ Θεοδύβεργο Α', μὲ τὸ Μαυρίκιο καὶ τὸ Χιλδέβεργο Β'. Τώρα ὅμως ποὺ ἡ Παπωσύνη νομιμοποιεῖ τὴ νέα δυναστεία τῶν Καρολιγγεῶν, νομιμοποιεῖ καὶ τὴν πράξη τῆς αὐτῆς μὲ τὴ χάλκευση τῆς *Κωνσταντίνειας Δωρεᾶς*. Ἡ διακοπὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκουμενικῆς παράδοσης στὴ Δύση εἶναι τώρα ἀπόλυτη. Τὸ ζήτημα εἶναι πότε θὰ ἀναγκαστοῦν οἱ Βυζαντινοὶ νὰ τὴν ἀναγνωρίσουν. Ὄταν ὅμως συμβεῖ αὐτὸ — ὅπως καὶ συμβαίνει στὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Βασίλειου Α' — οἱ Βυζαντινοὶ θὰ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καταδικάσουν τὴ μνήμη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Ναρσῆ, τοῦ Κώνσταντα Β', τοῦ Λέοντα Γ' τοῦ Ἰσαυροῦ.

Σὲ ποῖο μέτρο τὰ παραδέχονται ὅλα αὐτὰ οἱ ἐκφραστὲς τῆς ἰδεολογίας τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας; Ἴσως εἶναι ἀκόμα πολὺ νωρὶς γιὰ νὰ τὸ ποῦμε. Ὅπως ὅποτε ὅμως, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σπεύδουν νὰ διορθώσουν τὴ Νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὴ νομοθεσία τοῦ Λέοντα Γ'⁴, διασκευάζουν καὶ τὴν ἱστοριογραφία. Τὴν πολιτικὴ τους αὐτὴ ἐξυπηρετεῖ ἡ σημερινὴ μορφή τῆς χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνη, ὅπως τὴν παπικὴ πολιτικὴ τοῦ ὄγδου αἰώνα ἐξυπηρετεῖ ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ψευδο-Φρεδεγάριου. Μὲ τὴν πολιτικὴ αὐτὴ τῶν ἰδεολόγων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας δὲν πρέπει νὰ εἶναι

1. Βλ. Gouillard, στὸ ἴδιο, σελ. 295: . . . Διὰ τοῦτο ὁ κακόφρων ἐκεῖνος Κωνσταντίνος ὁ βεβλαμμένος εἰς τὰ δόγματα τῆς ἁγίας Τριάδος. . . ὁ ἐξορίας αὐτοῦ ἐνεκρῶθη καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀπέθανεν. . .

2. Πρβλ. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ 20: MGH Epp. 111, 133 (Θεοδύβεργος Α' πρὸς Ἰουστινιανὸ Α': . . . *propagamus sic latius per diversas gentes atque provincias Dei amatam amicitiam*. . . ἐπίσης: . . . *ut conservetis antiquam amicitiam retroactorum principum*. . .

3. Πρβλ. Αὐστρασιακὴ ἐπιστολὴ 42: MGH Epp. III, 148 (Μαυρίκιος πρὸς Χιλδέβεργο Β'): . . . *adfirmans rectam habere mentem atque priscam gentis Francorum et ditioni romanae unitatem esse conprobatam*. . .

4. Βλ. Προοίμιον Ἐπιναγωγῆς, JGR, τόμ. Β', σελ. 237: . . . νῦν δὲ τὰς ἐπὶ ἐναντιώσει τοῦ εἰρημένου θείου δόγματος καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν σωστικῶν νόμων παρὰ τῶν Ἰσαύρων φληναφίας ἐκτεθείσας πάντη ἀποβαλομένη καὶ ἀπορρίψασα (ἡ ἡμετέρα βασιλεία) . . . κλπ.

άσχετη και η δεύτερη περίοδος της πατριαρχείας του Φώτιου (877 - 886), τότε ο Πρίσκοι, ο Μάλχος, ο Κάνδιδος και ο Όλυμπιόδωρος συμπτύχθηκαν στη σημερινή τους μορφή. Σύμφωνα με όλες αυτές τις ενδείξεις, η ύπαρξη του λεγόμενου «μεγάλου χάσματος» στα βυζαντινά Γράμματα από τα μέσα του έβδομου αιώνα ως τα μέσα του ένατου αιώνα πρέπει να όφείλεται σ' αυτούς. Η δημιουργία του «μεγάλου χάσματος» αποβλέπει στην καταστροφή της παλαιάς ιδεολογίας και στη δημιουργία μιας νέας ιδεολογίας, της ιδεολογίας της «περιορισμένης οικουμενικότητας», της στραμμένης αποκλειστικά προς την Άνατολή και το Βορρά. Η νέα αυτή ιδεολογία της «περιορισμένης οικουμενικότητας» των Μακεδόνων αυτοκρατόρων θα συναντήσει την αντίσταση του λεγόμενου Χρονικού του Λογοθέτη, όπαδοϋ της παλαιάς, απόλυτης οικουμενικότητας, που θα όποστεϊ κι αυτό μια σκληρή λογοκρισία το δέκατο αιώνα¹.

VI. ΜΕ ΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΑΝ ΝΑ ΚΑΛΥΨΟΥΝ ΤΟ «ΜΕΓΑΛΟ ΧΑΣΜΑ»

Σύγχρονοι μεταξύ τους ήσαν ο πατριάρχης Νικηφόρος (806 - 815, πέθανε το 829) και ο Θεοφάνης ο Όμολογητής (πέθανε μετά το 813;). Αυτοί οι δυο καλύπτουν (μαζί με το Γεώργιο Μοναχό) το λεγόμενο «μεγάλο χάσμα», ο πατριάρχης Νικηφόρος ως το 769, ο Θεοφάνης ως το 813. Είναι άραγε τυχαίο γεγονός το ότι ο Νικηφόρος σταματάει την ιστορία του την εποχή που χαλκεύθηκε η Κωνσταντινεια Δωρεά στη Δύση και ο Θεοφάνης τη χρονογραφία του ακριβώς μετά την αναγνώριση του Καρλομάγνου; Τον ένδέκατο αιώνα, ο Σκυλίτζης θα αρχίσει το έργο του σχεδόν εκεί όπου ο Θεοφάνης είχε σταματήσει το δικό του. Είπαμε ότι ο Θεοφάνης αρχίζει με το Διοκλητιανό, τον πρώτο άνθρωπο που διαίρεσε την αυτοκρατορία και τελειώνει μετά την τελευταία διαίρεση του 812. Ο Νικηφόρος αρχίζει τη διήγησή του το 602, τότε που ο σφετεριστής και τύραννος Φωκάς διέκοψε την Ίουστινιάνεια διαδοχή και παράδοση (έκανε κάθε παραχώρηση στον πάπα Γρηγόριο Α') και τελειώνει τότε που η Δύση διακόπτει επίσημα την ύπαγωγή της στην αυτοκρατορία. Έκτος από σύγχρονοι, Θεοφάνης και Νικηφόρος ήσαν και όμοϊδεάτες, είκονολάτρες, φιλοπαπικοί. Θεοφάνης και Νικηφόρος μεταφράστηκαν λατινικά από τον Άναστάσιο Βιβλιοθηκάριο γύρω στο 870. Έτσι, φαίνεται ότι η μέση βυζαντινή ιστοριογραφία προσπάθησε να καλύψει το μεγάλο χάσμα (που η ίδια δημιούργησε) με δυο έντελως συμβολικές ιστορίες που μπορούν να μην περιέχουν τόσες πολλές πληροφορίες για τη Δύση, όμως η ιδεολογία τους στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στις σχέσεις με τη Δύση, ενώ η σημερινή μορφή τους ανάγεται μόλις στην εποχή του Πορφυρογέννητου. Μ' αυτόν τον κυριολεκτικά

1. Βλ. πιο πάνω, σελ. 55, σημ. 1.

άπλούστατο και — θα έλεγε κανείς — σατανικό τρόπο, ή μέση βυζαντινή ιστοριογραφία επιβάλλει τή δική της πολιτική ιδεολογία, νέα και αντίθετη με τήν παλιά, νέα ιδεολογία που στηρίζεται σέ ένα μόνο σημείο: τήν ισοτιμία με τή Δύση.

Αυτή τή Δύση που οι πληροφορίες γι' αυτήν είναι τόσο λίγες και σκόπιμα συγχευμένες στή διάρκεια του μεγάλου χάσματος, ό μεγάλος G. Ostrogorsky πίστεψε ότι ό Θεοφάνης κι ό Νικηφόρος τήν ξέρουν ελάχιστα ή ότι τήν άγνοούν ολοκληρωτικά. Στήν προσπάθειά μου να συνδυάσω όλες αυτές τις πιό πάνω ένδείξεις, κατέληξα να πιστεύω άκριβώς τò αντίθετο.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΤΓΗΣ

